

Combinaties Muziek en Taal

Praktijkvoorbeelden in het basis-/lager
onderwijs en op de lerarenopleidingen
in Nederland en Vlaanderen

Kees Broekhof
Karin Hoogeveen

Sardes, april 2020

Combinaties Muziek en Taal

**Praktijkvoorbeelden in het basis-/lager onderwijs
en op de lerarenopleidingen in Nederland en
Vlaanderen**

Dit onderzoek is mogelijk gemaakt door het LKCA en de
Nederlandse Taalunie

taal:
unie

L
K
C
A

Inhoudsopgave

Vooraf.....	5
1. Inleiding.....	6
1.1 Achtergrond van de vraag	6
1.2 Doel van het onderzoek.....	6
1.3 Werkwijze	6
2. Muziek in de kleuterschakelklas van Don Bosco	9
3. Liederen uit allerlei culturen op de Corantijnschool.....	17
4. Leren met muziek op De Stapsteen en de Remmelt Booschool.....	26
5. Nieuwkomers leren taal met behulp van muziek op lagere school De Luchtballon	31
6. Muzisch taalonderwijs voor nieuwkomers: lerarenopleiding Hogeschool PXL Hasselt	37
7. Een praktijkopdracht muziek en taalverwerving bij Pabo InHolland Dordrecht	40
8. Wie ben jij als leerkracht? Muziek en taal voor eerstejaars pabo-studenten in Vlissingen.....	46
9. Reflectie op de portretten	50
9.1 Overeenkomsten en verschillen	50
9.2 Aandachtspunten voor de toekomst	54

Vooraf

Het Landelijk Kennisinstituut Cultuureducatie en Amateurkunst (LKCA) en de Nederlandse Taalunie hebben Sardes gevraagd een onderzoek uit te voeren naar praktijken waarbij muziek en taal in het basisonderwijs / lager onderwijs en op de lerarenopleidingen worden gecombineerd. Het onderzoek heeft betrekking op de onderwijspraktijk in Nederland en Vlaanderen. De uitkomsten moesten handvatten leveren voor het uitwerken van een kader ten behoeve van het combineren van muziek en taal in het basisonderwijs.

In deze rapportage laten we zien hoe uiteenlopend een combinatie van muziek en taal vorm kan krijgen op vier basisscholen in Nederland en één in Vlaanderen. Ook spraken we lerarenopleiders, twee in Nederland en één in Vlaanderen die taal en muziek combineren in het curriculum van de lerarenopleidingen.

Tijdens de uitvoering van het onderzoek vormden de beide opdrachtgevers een begeleidingscommissie. Deze bestond uit:

- LKCA: Vera Meewis en Chantal de Bonth
- Nederlandse Taalunie: Folkert de Vriend en Mieke Smits

Wij willen de begeleidingscommissie hartelijke bedanken voor hun constructieve en betrokken bijdragen.

Leeswijzer

In het volgende hoofdstuk staat beschreven hoe we te werk zijn gegaan bij het samenstellen van de praktijkbeschrijvingen. In de hoofdstukken daarna staat telkens een casus centraal. Per beschrijving is zoveel mogelijk een uniform format gevolgd. Veel hoofdstukken eindigen met suggesties voor verder lezen of verder kijken. In het laatste hoofdstuk trekken we conclusies die mede zijn gebaseerd op de uitkomsten van een expertbijeenkomst op 12 februari 2019 (zie <https://www.lkca.nl/artikel/muziek-en-taalonderwijs-slim-combineren>).

1. Inleiding

1.1 Achtergrond van de vraag

Het LKCA en de Nederlandse Taalunie werken sinds enige tijd samen om inzicht te krijgen in mogelijkheden voor het combineren van taal en muziek in het basisonderwijs. Men wil op basis van deze inzichten het onderwijs helpen bij het (verder) ontwikkelen en verspreiden van onderwijsvormen waarin gelijktijdig de taalvaardigheid en de muzikale vaardigheden van leerlingen worden bevorderd. De indruk bestaat dat dit (nog) geen gangbare praktijk is, maar dat dergelijke combinaties waardevol zijn voor het onderwijs en dat er wel al wel praktijken bestaan die aanknopingspunten bieden voor verdere ontwikkeling en mogelijk bredere verspreiding.

Op 12 februari 2018 hebben LKCA en de Nederlandse Taalunie een eerste expertbijeenkomst over dit onderwerp gehouden. Naar aanleiding daarvan hebben de beide organisaties besloten om dit thema verder te gaan onderzoeken. De volgende stap die men wil zetten is het laten onderzoeken van een aantal praktijkvoorbeelden, die als inspiratie kunnen dienen bij de volgende expertbijeenkomst op 6 februari 2020.

1.2 Doel van het onderzoek

Het onderzoek moest voor het LKCA en de Nederlandse Taalunie het volgende opleveren:

1. Praktijkbeschrijvingen van de combinatie muziek en taal op 5 basisscholen (3 in Nederland en 2 in Vlaanderen) en 3 lerarenopleidingen (2 in Nederland en 1 in Vlaanderen).
2. Handvatten ten behoeve van de verdere conceptualisering van en het opstellen van een kader voor het combineren van taal en muziek in het onderwijs.

1.3 Werkwijze

Sardes heeft beschrijvingen samengesteld van praktijken van de combinatie van taal en muziek op:

- 4 basisscholen in Nederland
- 1 basisschool in Vlaanderen
- 2 pabo's in Nederland
- 1 lerarenopleiding in Vlaanderen

Selectie casussen

De locaties en bijbehorende contactgegevens zijn verzameld door het LKCA en de Nederlandse Taalunie. Deze zijn aangevuld door Sardes vanuit de eigen praktijkkennis. Uit de groslijst heeft Sardes een aantal scholen en opleidingen geselecteerd, waarbij gelet is op voldoende variatie in:

- De bouw c.q. leeftijdsgroep waar de muziek-taal combinatie plaatsvindt
- Stedelijkheid, dus zowel scholen in grote als kleinere gemeenten
- Geografische verspreiding van de scholen over Nederland (voor Vlaanderen was dit wat minder relevant, gezien de kleinere aantallen)

Dataverzameling

Er is een draaiboek samengesteld, bestaande uit een interviewleidraad, een kijkwijzer voor de les en een werkwijze voor het verkrijgen van de overige benodigde informatie. De opdrachtgever heeft hier feedback op gegeven, waarna het definitief is gemaakt.

Afgesproken is dat elke praktijkomschrijving – voor zover mogelijk - de volgende onderdelen bevat:

- typering van de school/opleiding (locatie, omvang, profiel) en de leerlingen/studenten (leeftijd, achtergrond);
- doelen en motivatie van de praktijk, op school/opleidings-, student- en leerlingniveau (waarom muziek en taal combineren, wat zijn de leerdoelen);
- beschrijving van de praktijk (uitvoering van de activiteit, materialen, methoden, organisatie);
- competenties van de betrokken professionals (leerkracht/ICC'er/taalcoördinator (po) en vakdocent/coördinator (pabo): opleiding/vaardigheden, affiniteit met taal en muziek, taakomschrijving in het kader van taal, kunst en cultuur;
- borging van de praktijk in het curriculum en de schoolorganisatie (doorgaande lijn, verbinding met andere leergebieden of -doelen, ureninzet, plaats op het rooster, draagvlak bij directie en team, vastgelegd in onderwijsvisie, beleidsplan);
- evaluatie van de praktijk (hoe wordt het bereiken van de doelen gemeten);
- impressies en tips/valkuilen (ervaringen van leidinggevende, leerkracht/student, (indien mogelijk) leerling(en));
- voorwaarden waaronder de praktijk uitgevoerd kan worden (materieel, facilitering qua lokalen en materialen, organisatorisch, etc.).

Voor het maken van een praktijkbeschrijving zijn gesprekken gevoerd met:

- basisschool/lagere school: directeur en – indien mogelijk – de intern begeleider, de icc'er, taalcoördinator, uitvoerende leerkracht(en), vakdocent muziek, leerling(en);
- pabo/lerarenopleiding: opleidingsdirecteur of -coördinator, muziekdocent, student(en);
- muziek-of taalaanbieder: als bij de uitvoering een muziek- of taalaanbieder is betrokken, hebben we ook een gesprek gevoerd met deze instelling.

Er is bij een aantal casussen een les bijgewoond, zodat de beschrijving ook laat zien op welke manier de ontwikkelde projecten / materialen in de praktijk hun beslag krijgen. Ook hebben we gevraagd naar beeldmateriaal van de praktijken dan wel zelf een les gefilmd. In dat laatste geval is er geen lesbeschrijving opgenomen.

Werving scholen

In het najaar is gestart met het benaderen van de geselecteerde scholen. Er heeft veel tijd gezeten tussen de eerste pogingen tot contact en de uiteindelijke interviews en bezoeken. Niet alleen de herfstvakantie en de kerstvakanties werden door de scholen als belemmerend ervaren om een afspraak te plannen, maar ook de door scholen ervaren werkdruk in het onderwijs speelde een rol, waardoor scholen helemaal niet of alleen op langere termijn een afspraak wilden plannen. In Vlaanderen bleek het nog moeizamer om contact te krijgen met lagere scholen en opleidingen. Niet alleen de mail, maar ook de telefoon, sms en WhatsApp zijn door ons ingezet en helaas soms zonder resultaat. De reden dat er uiteindelijk maar één Vlaamse lagere school

bezocht kon worden, is dat een school waarmee een afspraak leek te ontstaan zich na enige tijd toch terugtrok en een andere school op de dag waarop de afspraak was, staakte.

Analyse van de praktijken en rapportage

Er is een concept-rapportage geschreven en de praktijkbeschrijvingen zijn gepresenteerd tijdens een expertbijeenkomst op 6 februari 2020. De deelnemers reageerden en leverden suggesties voor het vervolg. Die zijn verwerkt in het laatste hoofdstuk van het rapport. Dat hoofdstuk biedt handvatten voor de verdere ontwikkeling van gecombineerde lespraktijken. Het concept-rapport is in het voorjaar opgeleverd aan de opdrachtgevers die er nog enige malen feedback op hebben gegeven. Die is door Sardes verwerkt in deze definitieve rapportage.

2. Muziek in de kleuterschakelklas van Don Bosco

Don Boscoschool en Servicebureau Onderwijs & Cultuur, Dordrecht

Ze hebben er heel veel plezier in en dingen die je leuk vindt, daar leer je beter van.

A. Algemene informatie over de school

Basisschool Don Bosco, Dordrecht

Leerlingenaantal: ongeveer 280 leerlingen

Leerlingpopulatie: veel kinderen van laagopgeleide ouders en/of met een migrantenachtergrond

Denominatie: RK

B. Informatie over de muziek-taal combinatie

1. Voor welke groepen, op welke manier en hoe vaak combineren jullie taal en muziek?

Sinds het schooljaar 2017-2018 krijgen de kleuters in de groep 2 schakelklas¹ van Don Bosco op woensdagmiddag extra taalonderwijs. Dat wordt gecombineerd met de kunstvakken muziek, dans en theater. Er wordt gewerkt in blokken van ongeveer zes weken (elke keer tussen de schoolvakanties). De eerste en laatste les wordt ingevuld door de groepsleerkracht. Per blok 'cultuur-taal' is er zes uur voor de kunstvakken: twee uur theater, twee uur dans en twee uur muziek.

De vakdocent muziek ziet de kinderen dus vijf keer per jaar ongeveer 2 uur. Zij vertelt dat het niet alleen voor haar (en de andere vakdocenten) fijner zou zijn om ze vaker te zien, maar vooral voor de kinderen. Dat zou bijdragen aan een vertrouwdere leeromgeving. De school heeft gekozen om in een blok zowel dans, als theater en muziek aan te bieden om de leerlingen zo breed mogelijk aan te spreken. Mede vanuit budgettaire overwegingen was het helaas niet mogelijk om binnen een blok meerdere muzieklessen aan te bieden.

2. Sinds wanneer combineren jullie muziek en taal op deze school? Wat was de aanleiding daarvoor?

Het Servicebureau Onderwijs & Cultuur (SOC) in Dordrecht, is gestart met een pilot CmK² op de Don Boscoschool. Het schooljaar 2019-2020 is het tweede jaar dat dit wordt uitgevoerd. De school kwam met de vraag bij het SOC of er, naast wat de school zelf al deed (o.a. culturele

¹ In een schakelklas krijgen leerlingen die onder hun niveau presteren vanwege een taalachterstand gedurende een schooljaar extra intensief taalonderwijs. Dit is een interventie in het kader van het onderwijsachterstandenbeleid.

² Cultuureducatie met Kwaliteit

uitstapjes), nog meer mogelijkheden waren voor de schakelklas om taal te versterken door middel van cultuur. De school koos voor de combinatie met taal voor muziek, theater en dans. Deze disciplines liggen in elkaars verlengde (muziek is ook bewegen) met name voor kleuters.

3. *Welke leerdoelen willen jullie hiermee bereiken en aan welke domeinen wordt gewerkt?*

De school wil doelen op taalgebied en op het gebied van sociaal-emotionele ontwikkeling bereiken. Voor taal gaat het om: uitbreiding woordenschat en het verhogen van de gemiddelde vaardigheidsscore op taalgebied. Bij sociaal-emotioneel gaat om: leerplezier, zelfvertrouwen vergroten/behouden en gemotiveerd leren. De kerndoelen van Sociale Ontwikkeling staan centraal aan de hand van de leerlijnen sociaal gedrag. Alle leerlijnen worden aan het begin van het schooljaar in kaart gebracht. Dan worden er per leerling doelen vastgesteld. Na een half jaar wordt dit geëvalueerd en worden er nieuwe doelen gesteld. Het overkoepelende doel is dat de leerlingen de doelen uit de leerlijn voor hun eigen jaargroep gaan behalen. Het streefdoel is dat 80% van de leerlingen voldoende scores op de citotoets voor Taal midden groep 2 en eind groep 2 behalen.

De vakdocenten maken gebruik van de SLO-doelen voor de pre-fase Nederlandse taal voor peuters en kleuters. Daarnaast zijn cultuurdoelen belangrijk en worden de inhoudskaarten van een creatief proces van SLO gebruikt, waarbij het leerplankader Kunstzinnige Oriëntatie gecombineerd wordt met TULE (tussendoelen en leerlijnen) van SLO.

4. *Hoe wordt bepaald in welke mate de leerdoelen worden bereikt?*

De Cito-toetsen Taal voor Kleuters³ worden door de groepsleerkracht gebruikt om de vorderingen van de kinderen op taalgebied te meten.

Aan het begin van elk thema vult de groepsleerkracht een door het SOC ontwikkelde vragenlijst in waarin ze aangeeft hoe het taalniveau van de leerlingen is, hun sociaal-emotionele ontwikkeling etc. Aan het einde van het blok doet zij dat opnieuw en kan worden vastgesteld in hoeverre de doelen zijn bereikt.

De muziekdocent vertelt dat ze geen methodiek gebruikt om vast te stellen of de leerdoelen zijn bereikt. 'Doordat je de kinderen niet zo goed kent en dus ook niet goed kan inschatten of je ze op de juiste manier uitdaagt, is het soms lastig te meten of je alles uit een les hebt gehaald. Wat kan helpen is dat de groepsleerkracht een rol speelt. Daardoor kun je indirect meten of de uitkomsten passen in het grotere geheel (de normale lessen, dans- en theaterlessen) binnen hetzelfde netwerk van begrippen. Uiteindelijk meet de groepsleerkracht de finale resultaten.'

5. *Hoe past de combinatie muziek – taal bij jullie visie op leren en ontwikkelen van kinderen?*

De school gebruikt voor de schakelklas het Piramide programma van groep 2 en waar nodig, worden aanpassingen en uitbreidingen aangebracht. Woordenschat en taalplezier staan centraal. Er is veel taalaanbod gericht op de leerlijn Taal, bestaande uit Mondelinge taal, Beginnende

³ Met Taal voor kleuters wordt de groei van kleuters op het gebied van taalontwikkeling en beginnende geletterdheid gevolgd. Zie: <https://www.cito.nl/onderwijs/primair-onderwijs/kleuters/producten/taal-voor-kleuters>. De kleutertoetsen zijn echter afgeschaft, dus de school is op zoek naar een andere manier om grip op de taalontwikkeling van kleuters te krijgen. Cito biedt vanaf het schooljaar 2019-2020 een observatie-instrument aan: Kleuter in Beeld. De school heeft het opgevraagd, maar er schijnen nog wat ontwikkelproblemen te zijn.

geletterdheid en Waarneming. De leerkracht geeft veel extra uitleg, er is veel interactie tussen de leerkracht en de leerling, maar ook onderling tussen de leerlingen (coöperatief leren).

6. *Wie voeren het uit? Is er sprake van co-teaching? Hoe staat het met de ureninzet voor de uitvoerende professionals?*

Vanuit het SOC is co-teaching van tevoren goed vastgesteld. De leerkracht moet erbij zijn en actief meedoen. Ook is ze verantwoordelijk voor de orde. De dialoog openhouden is heel belangrijk.

Spreek elkaar aan en evalueer kort.

De leerkracht is aanwezig bij de lessen. Er is veel afstemming tussen de vakdocenten en de school, vooral voor woordenschat. De vakdocenten kunnen goed omgaan met de doelgroep.

De vakdocenten worden betaald uit de gemeentelijke subsidie voor de schakelklas, aangevuld met CmK-middelen. Het is de vraag wat er gebeurt als er geen extra subsidie meer beschikbaar is. De school is niet in staat om zelf de vakdocenten van het SOC te betalen.

7. *Over welke competenties/opleiding beschikken deze professionals? Welke competenties zijn specifiek van belang zijn bij het combineren van taal en muziek? Wat staat er over dit onderwerp in hun taakomschrijving?*

De groepsleerkrachten voor de kleuters volgen regelmatig nascholing, soms een studiemiddag, soms een korte cursus, bijvoorbeeld *Klein avontuur*, onderzoekend leren voor kleuters, maar geen aparte scholing voor cultuur-taal.

De vakdocenten hebben evenmin specifieke nascholing voor dit traject gevolgd, wel heeft de vakdocent theater de cursus taal- en rekendans gedaan. Niet iedereen kan dit, dus nu er meer scholen gaan meedoen, is het SOC op zoek naar uitbreiding van het team. Belangrijke competenties zijn: uiteraard een vakopleiding, je moet didactisch wat te bieden hebben, je moet leservaring hebben, affiniteit met taal, met kleuters kunnen werken. Zelf lessen ontwikkelen moet elke vakdocent kunnen, maar je moet wel in staat zijn om het aan te passen aan de school en het taalniveau van de leerlingen. Je moet goed kunnen plannen en organiseren en goed kunnen samenwerken.

De vakdocenten theater, dans en muziek zijn met hun drieën gestart op Don Bosco. Daar is de begripsvorming bij de leerlingen best goed. Nu merk je bij de uitbreiding naar andere scholen, dat dat kan verschillen en daar moeten de lessen op worden aangepast. Dat kan weleens lastig zijn, de leerlingen moeten het prentenboek wel begrijpen, anders lukt de begripsvorming niet.

8. *Heeft het onderdeel muziek-taal een expliciete plaats in het rooster?*

Ja, zie hierboven. De projectleider van het SOC is verantwoordelijk voor de planning van de lessen.

9. *Gebruiken jullie een methode voor het muziek-taal onderdeel? Wie ontwikkelt de lessen en op welke manier?*

De school gebruikt Piramide en werkt thematisch. De ib-er, tevens schakelklasleerkracht, geeft de thema's enkele weken van tevoren door aan de vakdocenten. Er is veel overleg van tevoren tussen de drie vakdocenten, bijvoorbeeld bij het zoeken van hulpmiddelen bij de lessen. De

vakdocenten bereiden met elkaar het thema voor en stellen de woorden vast. Ze werken altijd vanuit een prentenboek, dat kiezen ze zelf en daar staan ook lessuggesties bij vanuit Piramide. De vakdocent theater start en biedt woorden aan. Dans en muziek gaan daarmee door en breiden de woorden uit. Ze hanteren de Viertakt van Verhallen bij de opbouw van de les, die altijd volgens een vaste structuur plaatsvindt. De vakdocenten zijn vrij om daarbinnen hun eigen les vorm te geven. De methodiek is dus vastgelegd, maar de lessen niet. De opbouw is beschreven (Viertakt), maar de precieze inhoud niet. Elke vakdocent heeft een eigen aanpak en die ruimte is er. Dat maakt het voor de vakdocenten aantrekkelijk om hieraan mee te doen.

De lessen van de drie vakdocenten theater, dans en muziek sluiten op elkaar aan, woordjes komen in iedere discipline terug en er komt steeds iets bij. Het gaat om herhalen en steeds verder opbouwen.

De vakdocent muziek gebruikt op Don Bosco '123ZING', een digitale muziekmethode voor groep 1 t/m 8 van het basisonderwijs. Ze gebruikt hem als de school hem heeft en zet hem in waar mogelijk. De methode is ondersteunend, niet leidend. De vakdocent neemt zelf muziekinstrumenten mee, de school betaalt daarvoor. De muziekdocent vertelt over de rol van de muziekinstrumenten: 'Soms kies je ervoor om dieper op het bespelen van instrumenten in te gaan, soms laat je ze ontdekken. Binnen een reguliere muziekles zou ik hier meer tijd voor nemen. Nu moet je op sommige vlakken een consensus doen, omdat je muziek als middel inzet. Daarnaast zijn dit instrumenten die zich goed lenen voor het ontdekken. Ook komen dezelfde instrumenten soms in lessen terug. De middelen dienen het doel in deze.'

10. *Wordt de muziek-taal combinatie nog met andere leergebieden verbonden?*

Ja, ook met theater en dans.

11. *Is er sprake van een doorgaande lijn voor muziek en taal? Waaraan kun je dat zien?*

Daar wordt nog aan gewerkt. Nu is het alleen voor peuters en kleuters beschikbaar, maar het zou mooi zijn als dat verder ontwikkeld kan worden. Op enkele scholen is er vraag naar eenzelfde soort project voor de bovenbouw. Het zou ook goed zijn als er een duidelijke lijn is tussen de extra uren en de reguliere lessen, dus dat de leerkrachten het zelf binnenschools oppakken.

De projectleider merkt bij teamtrainingen die het SOC geeft dat je leerkrachten veel handvatten kunt geven. Iedereen weet veel, maar weet het niet van elkaar.

Zij is nu aan het kijken hoe ze ook de Pabo erbij kunnen betrekken. Sinds een jaar of twee/drie ligt er een leerlijn en geeft het SOC onderwijs aan tweedejaars studenten van de Pabo InHolland. Deze studenten doen mee aan de Cultuursafari en krijgen een training over creatief proces, visievorming en vakkenintegratie, bijvoorbeeld ondersteuning van de zaakvakken door middel van cultuureducatie.

Ook een taaldeskundige van een van de schoolbesturen in Dordrecht is betrokken. Zij heeft gekeken hoe je de woordenschat kunt versterken via de Viertakt. De projectleider van het SOC heeft een afspraak met haar.

12. *Is er draagvlak voor dit onderwerp bij directie en team? Waaraan kun je dat zien/merken?*

De vraag kwam vanuit de school, dat is een belangrijke basis. De directeur is een belangrijke initiator en ondersteunt het traject. De ib'er speelt een sleutelrol in het traject.

13. *Hoe wordt het combineren van taal en muziek geborgd in het curriculum en de schoolorganisatie? Is het vastgelegd? Waarin? (onderwijsvisie, beleidsplan, schoolplan)*

De schakelklas en CmK zijn tijdelijke subsidies. De school wil er graag mee doorgaan, maar kan dat niet alleen uit eigen middelen bekostigen.

Het SOC is nu ook met hetzelfde concept gestart op twee andere scholen in Dordrecht en er is vanuit meer scholen interesse.

C. Praktijkobservatie

1. *Hoe ziet de start van de les eruit? (introductie / ophalen vorige les / aangeven doorgaande lijn)*

De kleuters eten hun boterham en kijken naar het sinterklaasjournaal met de groepsleerkracht in hun eigen lokaal waar ze elke woensdagmiddag extra leertijd hebben van afwisselend een drama-, een dans- en een muziekdocent. De vakdocent komt binnen met haar materialen en de kinderen begroeten haar. Op een vrij natuurlijke manier start zij de les. De kinderen pakken na instructie van de groepsleerkracht hun stoel en gaan in een kring zitten.

2. *In welk lokaal vindt het plaats?*

Het eigen klaslokaal van de kleuters en de hal.

3. *Welke materialen worden gebruikt?*

Gitaar, prentenboek, materialen van de methode '123ZING'. De materialen worden door de vakdocent meegenomen en gaan ook weer mee naar de volgende school.

4. *Welke aanpak / methode wordt gehanteerd?*

Vaste structuur van de les volgens de Viertakt van Verhallen. De vakdocenten vullen zelf de les in. De muziekdocent gebruikt de muziekmethode '123ZING' als hulpmiddel.

5. *Welke domeinen van taal en muziek komen aan de orde?*

Muziek

- Muziek maken
- Zingen
- Luisteren naar muziek

Taal

- Woordenschat
- Begrijpend luisteren

6. *Welke werkvormen worden gebruikt (directe instructie, samenwerken, alleen werken)*

- Voordoen – nadoen
- Klassikaal
- In twee groepjes (regen- en zoninstrumenten)

7. *In hoeverre wordt er gedifferentieerd? Op welke manier?*

Het valt op dat sommige kinderen de liedjes wel kennen en andere niet. Dit wordt gesignaleerd en benoemd door de vakdocent. Omdat elke vakdocent maar eens in de zes weken per blok in de klas is, kent zij de leerlingen niet heel goed. Vakdocenten hebben desondanks gemerkt dat ze wel een band opbouwen met de leerlingen.

8. *Hoeveel ruimte krijgen de leerlingen om zelf zaken te ontdekken?*

De leerlingen krijgen vragen ('Welk geluid is dit?') en bij een regen of onweerinstrument zoeken ze zelf uit hoe ze de instrumenten die ze krijgen, moeten gebruiken. Voor het overige is de eigen inbreng van leerlingen op het verloop van de les vrij bescheiden. De muziekdocent is nog een beetje zoekende naar een passende didactiek, omdat de lessen die zij normaal gesproken aan kleuters geeft, langer duren. 'Het thema en de woorden hoeven hierin niet per se een beperking te vormen. Het verschil zit hem in het feit dat muziek als middel wordt ingezet. Hierdoor wijkt de didactiek af van een reguliere muziekles. Er is nu minder ruimte voor het creatieve proces. Dit staat in een reguliere muziekles wel centraal. Het voorbereiden via een prikkelende start/pakkende opening is meestal wel gelijk, maar daarna verschuift de focus meer naar semantiseren en consolideren door middel van muziek.'

9. *Op welke manier geeft de leerkracht feedback?*

De vakdocent geeft suggesties, corrigeert bij foute antwoorden en benoemt het als het goed gaat ('Zie je wel dat het lukt om tegelijk te zingen en te spelen').

10. *Bij co-teaching: hoe is de rolverdeling tussen de leerkrachten?*

De vakdocent heeft de les voorbereid en is 'in the lead' bij de uitvoering. De groepsleerkracht is er de hele les bij en ondersteunt door orde te houden, door de kaarten met de zon en de regen omhoog te houden, mee te zingen. Desgevraagd geeft de groepsleerkracht aan dat dit op een natuurlijke manier verloopt, zij heeft er van tevoren geen duidelijke afspraken over gemaakt.

11. *Op welke manier wordt getoetst of de leerlingen de leerdoelen bereiken?*

Het liedje van vijf weken eerder wordt herhaald, mede op verzoek van de kleuters, en er wordt enthousiast meegezongen door de meeste kinderen.

Lesbeschrijving

Op een dag in november, de regen komt met bakken naar beneden, is er op de Don Bosco voor de groep 2 schakelklas een combinatieles muziek-taal met als toepasselijk thema: regen. De les duurt anderhalf uur en vindt voor het grootste deel plaats in het eigen lokaal, een grote lichte ruimte. Er zijn 10 kleuters van 5 en 6 jaar oud en ze kunnen zich al vrij lang op een onderdeel concentreren.

De groepsleerkracht heeft de kinderen voorbereid op de komst van de vakdocent muziek en de kinderen lijken haar te herkennen als zij binnenkomt. Ze gaan met hun stoelen in een kring zitten. Sommige kinderen willen graag het liedje van de vorige keer, vijf weken geleden, zingen. Irene belooft dat te doen als er nog tijd is.

Om de kennismaking te hernieuwen, start de les met een klapspelletje waarbij elk kind zijn of haar naam zegt en de eigen leeftijd. De vakdocent doet het voor ('Ik ben Irene en ik ben 33 jaar oud') en elk kind doet zijn/haar best om dat te doen, maar het is vrij lastig om je naam en leeftijd in de maat te zeggen. Meteen al bij het eerste kind is er discussie. Het meisje is zes jaar, maar de andere kinderen geloven haar niet. De groepsleerkracht moet eraan te pas komen om het weer rustig te krijgen.

Vervolgens krijgen de kinderen de instructie om hun ogen dicht te doen en hun oren open te zetten. De vakdocent loopt achter de kinderen langs en maakt geluid met een instrument, de 'regenmaker'. De kinderen moeten vertellen wat het is, maar komen er niet echt uit ('Allemaal balletjes'). Nadat de vakdocent heeft uitgelegd dat het het geluid van regen is, mag een kind zich verstoppen met de regenmaker en geluid maken. De anderen moeten de ogen dichtdoen en aanwijzen waar het geluid vandaan komt.

Daarna volgt het voorlezen van een prentenboek over regen en het geluid dat druppels maken (*Ajuu paraplu*). De kinderen zijn geboeid, leven mee met het verhaal en geven antwoord op vragen van de vakdocent. '*Zijn de mensen nu nog steeds chagrijnig van de regen?*' '*Nee, blij!*' Ze behandelt het woord goot en dakgoot. Ook introduceert ze een paraplu en een parasol en vraagt de kinderen wat het verschil is.

Ze pakt haar gitaar en die moet nog even gestemd. Ze legt uit waarom. '*Ik moet even de gitaar wakker maken als ik hem uit de koffer haal, hij moet wennen aan een nieuwe klas. Dat heet stemmen*'. Ze zingt met haar gitaar een liedje dat ze bij het boek heeft gemaakt en dus nieuw is voor de kinderen. Bij het tweede deel zingt zij voor en de kinderen herhalen het. Dat geeft veel plezier. De leerlingen proberen meteen al zachtjes mee te zingen en doen gitaarspeelgebaren na. De vakdocent herhaalt het liedje een paar keer en legt uit: '*Ik begin bovenaan het lied, luister goed naar de woorden*'. De kinderen willen staan en mogen voor de eigen stoel staan en meeklappen en stampen.

De vakdocent zingt nog twee kinderliedjes die met regen te maken hebben: '*Het regen, het regent de pannetjes worden nat*' en '*Hansje pansje kevertje*'. Een enkel kind kent een van de twee liedjes en zingt met veel plezier mee. De groepsleerkracht grijpt dit moment aan om in te gaan op de kever die een van de meisjes op haar T-shirt heeft.

Een jongetje zingt niet mee en de vakdocent vraagt waarom hij niet meezingt. Hij wil het niet, zegt hij. De groepsleerkracht probeert hem te overreden, maar ook dan wil hij niet meezingen. Later doet hij enthousiast mee. Het gebeurt later in de les nog een paar keer dat een kleuter opeens besluit niet mee te doen. Meestal doet hij of zij na een tijdje weer mee. Er wordt niet al te veel aandacht aan geschonken.

De kleuters gaan naar de hal en zingen eerst het liedje: *'We maken een kringetje'*. Dat kennen ze en de meesten zingen mee. Daarna krijgt elk kind een instrument, de helft van de groep een regen- en de andere helft een zon-instrument. Ze doen een spelletje en zingen daarbij. Als een kind een parasol kiest moeten de kinderen met een zoninstrument geluid maken, kiest een kind een paraplu dan maken de kinderen met de regeninstrumenten geluid.

Ze gaan terug naar de klas, de kinderen zijn nog steeds behoorlijk geboeid, maar de concentratie wordt wel wat minder. Het lied van de eerste muzieklus wordt gezongen en de kinderen zingen enthousiast mee.

Het nieuw geleerde regen- en zonlied wordt weer ingezet, nu met de instrumenten. De groepsleerkracht assisteert met twee geplastificeerde platen, een met regen en een met zon. Het is de bedoeling dat de kinderen beurtelings muziek op de instrumenten maken, zon of regen, en meezingen. Dat blijkt te moeilijk. Ze kennen de tekst van het lied nog niet en hebben moeite met het tegelijk zingen en muziek maken. Het deel van het lied waarbij ze mogen nazeggen, gaat ze goed af. De vakdocent benoemt dat het moeilijk is om tegelijk te zingen en muziek te maken. Later lukt het een beetje en geeft ze de kinderen daar een compliment over.

De vakdocent oefent met tegelijk stoppen met muziek maken en geeft het ritme aan. Ze gebruikt het woord accent.

Twee kinderen zijn naar elkaar toegedraaid gaan zitten, ze zingen en maken samen muziek. Dat gaat spontaan.

De kinderen zijn duidelijk minder geconcentreerd na driekwart van de les. Een jongen zegt: *'Ik ben moe'*, waarop de groepsleerkracht een raam open gaat zetten voor meer frisse lucht.

Het lied is het laatste onderdeel. De kinderen gaan even naar buiten en zeggen de vakdocent die haar spullen opruimt, gedag. Zij gaat vervolgens naar een van de twee andere scholen in Dordrecht die sinds dit schooljaar ook dit concept hanteren voor de schakelklas.

Verder lezen, verder kijken

<http://www.bsdonbosco.nl/Groepen/Schakelklas>
<https://www.onderwijs-cultuur.nl/schakelklas-don-bosco/>
<https://youtu.be/4AjCEkZInpo>
<https://www.ad.nl/dordrecht/speciale-schakelklas-oefent-met-nederlandse-liedjes-om-taalachterstand-weg-te-werken~afcd685a6/?referrer=https://www.google.com/>
<http://www.rtvddordrecht.nl/don-bosco-spijkert-taal-bij-met-theater/content/item?1137787>

Bronnen

- Informatie van de school: Serge Bomius (directeur) en Saskia Schets (ib'er en leerkracht schakelklas)
- Interview met Lilianne Eijkelenkamp, Projectleider Cultuurmenu & 5x Cultuureducatie met Kwaliteit bij het Servicebureau Onderwijs & Cultuur, op 25 november 2019
- Interview per mail met Irene Versluis, muziekdocent SOC
- Bijwonen les op 13 november 2019

3. Liederen uit allerlei culturen op de Corantijnschool

Aslan Muziekcentrum en Corantijnschool Amsterdam

Leerlingen die goed luisteren, oefenen met uitspraak en toonhoogte, klemtonen en klankgroepen leren onderscheiden, het ritme van een zin aanvoelen en hun stem durven gebruiken, zijn bezig met het leren van taal.

Voorgeschiedenis Aslan Muziekcentrum

Zo'n twintig jaar geleden startte Aslan Muziekcentrum in Amsterdam. De oprichter constateerde destijds dat muziek in Nederland eenzijdig Westers was, bijvoorbeeld wat instrumenten en ritmes betreft. Aslan Muziekcentrum begon vanuit een muzikwinkel in 1997 met activiteiten op het gebied van muziek en dans uit Anatolië, Mesopotamië en het Midden-Oosten. Er werden cursussen gegeven en concerten, workshops en masterclasses georganiseerd. Ook voor het onderwijs werden activiteiten ontwikkeld vanuit de gedachte dat alle kinderen in Amsterdam zich moeten kunnen verbinden aan muziek op school. In 2002 is gestart met binnenschoolse activiteiten op basisscholen, al snel gevolgd door naschoolse activiteiten. Eerst gebeurde dat door middel van workshops. Vanaf 2006 ontstonden ook langere trajecten en werd de verbinding met dans en theater gelegd. Aslan Muziekcentrum kent nu een eigen model voor alle leerlingen in het basisonderwijs: de doorlopende leerlijn

(<https://www.aslanmuziek.nl/onderwijs/muziektalentexpress/>) In dit model vormen de wensen van scholen, het koppelen van muziek- aan taalonderwijs, de combinatie van Westerse en niet-Westerse muziek én talentontwikkeling een geïntegreerd geheel. In dit kader wordt ook training en coaching aan muziekdocenten geboden. Vanwege de behoefte aan muziekdocenten met een niet-West-Europese culturele achtergrond en/of kennis van het niet-Westerse repertoire is Aslan Muziekcentrum opleiding de Post HBO Aslan Opleiding Muziekeducatie (<https://www.aslanmuziek.nl/training/training-opleiding-muziekeducatie-aslan/>) en 'Aslan's Opleiding voor Wereldmuziek'.

Aslan Muziekcentrum bereikt in totaal 15.000 Amsterdamse basisschoolleerlingen (inclusief SBO en (V)SO) die elke week muziek, dans en theaterles krijgen op ongeveer 80 scholen. Ook op een aantal scholen met nieuwkomersklassen verzorgt Aslan Muziekcentrum muzikles.

Er zijn ongeveer 50 vakdocenten. Aslan Muziekcentrum geeft trainingen en verzorgt naschoolse activiteiten, bijvoorbeeld koorzang voor groepsleerkrachten. Het voordeel van dat laatste is: je kunt het goedkoop aanbieden, omdat je al op die scholen muzikles geeft en je ziet waar de talenten zitten bij de leerkrachten. Deelname is wisselend.

Ongeveer negen jaar geleden zocht Aslan Muziekcentrum contact met Stichting Taalvorming om de verbinding tussen muziek en taal te kunnen maken op de scholen waar Aslan Muziekcentrum werkt. Daaruit is het boek 'Muziek is een taal' ontstaan met gelijkwaardige aandacht voor muziek- en taaldoelen. Het maakt onderdeel uit van de Muziek Talent Express en scholen kunnen ervoor kiezen hiermee te werken met de muziekdocent van Aslan Muziekcentrum. Tot nog toe is het uitgewerkt voor de groepen 1 tot en met 4. Er is ook een muziek en rekenen variant. Scholen die meedoen krijgen de methode in hard copy en digitaal, anderen kunnen de boeken kopen, maar hebben geen toegang tot de digitale lessen.

A. Algemene informatie over de school

Naam school: Corantijnschool

Plaats: Amsterdam

Leerlingenaantal: 270

Leerlingpopulatie: divers, afspiegeling van de wijk

Denominatie: openbaar

Hieronder de weergave van de afzonderlijke interviews met Mirjam Roozendaal (directeur Corantijnschool) en Roosje Blenckers (Aslan Muziekcentrum, hoofd Educatie).

M=Mirjam

R= Roosje

B. Informatie over de muziek-taal combinatie

1. *Voor welke groepen, op welke manier en hoe vaak combineren jullie taal en muziek?*

M: De muzieklessen van Aslan Muziekcentrum zijn op school voor alle groepen en duren een half uur. Voor groep 1 tot en met 4 is er een combinatie met taal.

R: De muzieklessen van de Muziek Talent Express zijn altijd een half uur. Dat is de standaard, maar daar kan vanaf geweken worden als de school andere wensen heeft. Voor groep 1 tot en met 4 is er binnen de muzieklessen de mogelijkheid om te kiezen voor een extra accent taal en muziek en/of taal en rekenen. Er zijn ook leerlijnen voor theater en dans. Scholen kunnen dit dus kiezen binnen de Muziek Talent Express.

2. *Sinds wanneer combineren jullie muziek en taal op deze school? Wat was de aanleiding daarvoor?*

M: is sinds 1 augustus directeur op de Corantijn, dus weet niet precies wanneer en waarom hiermee gestart is.

R: Met pilots muziek en taal is Aslan Muziekcentrum 7 jaar geleden gestart. Dat is destijds gemonitord door het lectoraat Kunst- en cultuureducatie van de AHK en werd positief geëvalueerd. De conclusie was: de methode klopt. Vier jaar geleden is het geïmplementeerd op alle scholen.

3. *Welk(e) leerdoel(en) willen jullie hiermee bereiken?*

M: De school volgt de leerlijnen van Aslan Muziekcentrum.

R: De indeling in leerlijnen muziek en taal is op basis van TULE van de SLO.

4. *Welke domeinen van taal en muziek komen aan de orde?*

Taalaspecten die specifiek in de muziekles voorkomen zijn: luisteren/klankbewustzijn, stemgebruik, articulatie, klankbewustzijn, gevoel voor ritme en frasering, het uitdrukken van ervaringen met muziek, het gebruik van muziek-vaktaal en de combinatie tekst-muziek. Deze aspecten zijn ook van belang voor de taalontwikkeling van leerlingen.

5. *Hoe past de combinatie muziek – taal bij jullie visie op leren en ontwikkelen van kinderen?*

M: De school vindt brede talentontwikkeling belangrijk en muziek maakt daar vanzelfsprekend onderdeel van uit.

R: Aslan Muziekcentrum sluit aan bij de wensen van de school, die staan op de eerste plaats. We geven bijvoorbeeld ook veel les op Islamitische scholen.

6. *Wat vinden de leerlingen van de muziek-taal combinatie?*

M: De leerlingen vinden het leuk, al merkten we wel dat het plezier wat afnam. De leerkrachten signaleerden dat en de directeur heeft onder de leerkrachten geïnventariseerd waarom het niet lekker leek te lopen. De wens was om kinderen actiever te laten zijn tijdens de muziekles, de leerkrachten vonden de lessen wat te statisch. Dat is besproken met Aslan Muziekcentrum. De directeur heeft met twee groepsleerkrachten en de muziekdocent een evaluatiegesprek gehad.

R: Corantijn heeft een vaste muziekdocent die een goede klik heeft met de leerlingen op school. Omdat hij nu de opleiding van Aslan Muziekcentrum doet op de dag dat hij lesgeeft op de Corantijn, wordt hij tijdelijk vervangen door een andere muziekdocent. Dan is het goed om een gesprek te hebben over verwachtingen etc., want school en muziekdocent moeten aan elkaar wennen.

7. *Wie voeren het uit? Is er sprake van co-teaching? Hoe staat het met de ureninzet voor de uitvoerende professionals?*

M: Bij de lessen van Aslan Muziekcentrum is de groepsleerkracht altijd aanwezig. De ervaring leert dat als de juf enthousiast meedoet, ze dat overbrengt op de hele groep.

R: Co-teaching is belangrijk voor Aslan Muziekcentrum. We hebben er ook onderzoek naar laten uitvoeren (zie kader). Co-teaching wordt daar ingezet waar het meerwaarde biedt, dus niet in elke les. Bij co-teaching is er een andere manier van voorbereiden (samen met de leerkracht). Dit kan in combinatie met Taal, maar dat was nu niet de opzet van de les

Co-teaching bij Aslan Muziekcentrum

Met meer handen in de klas meer muziek beschrijft de resultaten van het onderzoek naar co-teaching in onze doorgaande leerlijn Muziek Talent Express (MTE). Het onderzoek is een unieke samenwerking met het lectoraat Kunst- en cultuureducatie van de Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten. In opdracht van Folkert Haanstra hebben de onderzoekers Jos Herfst en Ellen van Hoek over de periode 2014-2017 de co-teaching tussen groepsdocent en muziek vakdocent op diverse basisscholen binnen de muzikale leerlijn getoetst. De publicatie beschrijft zeven modellen, waarmee de samenwerking tussen vakdocent en groepsdocent wordt geoptimaliseerd. In de klas, maar ook daarbuiten zijn er veel voordelen. Je kunt als kunstvakleerkracht een periode met een van de modellen werken, of je gebruikt ze door elkaar een heel jaar of zelf jarenlang, het resultaat zal niet onopgemerkt blijven!

Bron en download boek: <https://www.aslanmuziek.nl/onze-projecten/onderzoek/>

8. *Over welke competenties/opleiding beschikken deze professionals? Welke competenties zijn specifiek van belang zijn bij het combineren van taal en muziek? Wat staat er over dit onderwerp in hun taakomschrijving?*

M: De vakdocenten krijgen van Aslan Muziekcentrum veel ondersteuning voor de didactiek, maar pedagogische competenties schieten soms tekort. Ook om die reden is het goed dat de groepsleerkracht bij de lessen aanwezig is.

R: We leiden de muzikleerkrachten po zelf op en maken ze competent om te werken met onze visie en methodes. Vakkenintegratie maakt een expliciet onderdeel uit van de opleiding. Er zijn ongeveer twintig studenten per jaar. Het is post-hbo onderwijs dat ze volgen na hun docent muziek opleiding. Sommige vakdocenten geven veel lessen op verschillende scholen, anderen hebben een wat beperkter aantal uren. Elk jaar maakt Aslan Muziekcentrum met alle vakdocenten een interculturele reis, bijvoorbeeld naar Izmir.

Opleiding Muziekeducatie

Speciaal voor muziekdocenten, muzikanten en vakspecialisten bieden we de erkende Post-HBO Aslan Opleiding Muziekeducatie. Een praktijkgerichte opleiding, waarin je professional gecoacht wordt om vanuit een doorlopende leerlijn muziekles te geven aan alle leerjaren van het primair onderwijs. Je maakt via een actieve didactiek kennis met muziek-, muziektheater- en dansrepertoire uit verschillende culturen. Daarnaast leer je in je muziekles percussie, non-verbale didactiek, verschillende muzikale domeinen en vakoverstijgende strategieën in te zetten. Ook krijg je inzicht in het opzetten van een lesplan aan de hand van muzikale domeinen en competenties volgens het [SLO leerplankader muziek](#).

Bron: <https://www.aslanmuziek.nl/training/training-opleiding-muziekeducatie-aslan/>

9. *Heeft het onderdeel een expliciete plaats in het rooster?*

M: Ja, alle leerlingen krijgen elke week een half uur muziek.

R: Alle Amsterdamse scholen bieden elke week aan alle leerlingen muziek, een resultaat van het Amsterdamse beleid (Basispakket). Nu werkt dat soms remmend bij andere initiatieven. Er zijn bijvoorbeeld maar relatief weinig scholen die mee konden doen aan de Muziekimpuls, omdat zij al ver waren met muziekonderwijs.

10. *Gebruiken jullie een methode voor dit onderdeel?*

M: De school werkt thematisch en wil graag dat de liedjes van de muziekdocent aansluiten bij het thema.

R: Aslan Muziekcentrum heeft de methode *Muziek Talent Express* ontwikkeld en *Muziek is een Taal*. Die bieden ruimte om aan te sluiten bij de wensen van de school, bijvoorbeeld door liedjes in de digitale methode op te zoeken die aansluiten bij het thema.

11. *Wordt de muziek-taal combinatie nog met andere leergebieden verbonden?*

R: Aslan Muziekcentrum heeft ook methodes voor muziek-rekenen (groep 3 en 4) en muziek-dans/drama.

12. *Is er sprake van een doorgaande lijn voor muziek en taal? Waaraan kun je dat zien?*

R: Binnen de doorgaande lijn zijn er algemene doelen opgesteld, daar kan elk liedje bij aansluiten.

13. Is er draagvlak voor dit onderwerp bij directie en team? Waaraan kun je dat zien/merken?

M: Ja, het is een gewoonte, want het gebeurt al lang, dus er worden geen vraagtekens bij gezet. Wel zie je verschillen in affiniteit met muziek onder de leerkrachten. Dat merk je ook bij de zangles (koor) die Aslan Muziekcentrum aanbiedt. Dat is op vrijwillige basis en daar doet niet iedereen aan mee. Zelf heeft de directeur ook een keer meegedaan, maar 'hier ligt niet echt haar talent'.

R: Er zijn veel wisselingen binnen teams en directies. Dat maakt het lastig om altijd draagvlak te hebben op een school. Aslan Muziekcentrum geeft lunches voor directies, dan zien ze de directeur en deze proeven de sfeer. Roosje heeft minimaal 2 maal per jaar op elke school een gesprek met de directie.

14. Hoe wordt het combineren van taal en muziek geborgd in het curriculum en de schoolorganisatie? Is het vastgelegd? Waarin? (onderwijsvisie, beleidsplan, schoolplan)

M: Muziek staat vast op het rooster. Het is de bedoeling dat de groepsleerkrachten het liedje dat die week in de muziekles is geleerd een paar maal herhalen in de klas. Ze hebben een inlogcode en kunnen dus bij de bestanden in de methode. De meeste leerkrachten proberen dat te doen.

15. Hoe wordt bepaald in welke mate de leerdoelen worden bereikt?

In het lesmateriaal van Aslan Muziekcentrum staan suggesties voor evaluaties met de leerlingen. Bijvoorbeeld: aan het einde van de les de leerlingen zoveel mogelijk woorden uit de les laten opschrijven; vragen wat leerlingen tijdens de les met hun handen hebben gedaan en wat ze met hun voeten hebben gedaan.

16. Aan welke voorwaarden moet voldaan zijn om deze praktijk succesvol uit te kunnen voeren? (materiaal, facilitering qua lokalen en materialen, organisatie, etc.)

M: De lessen worden betaald uit de lumpsum. De school heeft helaas geen ruimte voor een muzieklokaal.

R: Het team moet enthousiast zijn, ze moeten liedjes herhalen (maar daar heb je geen zeggenschap over). Het moet op het rooster staan. Er is coaching van 10 uur per jaar voor groepsleerkrachten, dat is verplicht. Slechts op 3 van de 30 scholen is dat niet gelukt. Scholen hebben instrumenten en die moeten ze opslaan. De ruimte moet beschikbaar zijn en van tevoren ingericht. Een muzieklokaal is fijn, maar dat lukt niet altijd. Daarover voeren ze gesprekken met de gemeente.

C. Praktijkobservatie

1. Hoe ziet de start van de les eruit?

De muzieklessen van Aslan Muziekcentrum beginnen vaak non-verbaal, zodat de leerlingen direct actief zijn: zingen, klappen, bewegen. Kinderen worden direct gestimuleerd mee te doen. Dat gebeurt ook in deze les.

2. In welk lokaal vindt het plaats?

De school heeft geen muzieklokaal, dus de lessen vinden plaats in een semi-afgesloten ruimte / gymlokaal voor de kleuters naast de keuken en inloop.

3. *Welke materialen worden gebruikt?*
Gitaar, lage bankjes om op te zitten.
4. *Welke aanpak / methode wordt gehanteerd?*
De door Aslan Muziekcentrum ontwikkelde methode.
5. *Welke domeinen van taal en muziek komen aan de orde?*

Domeinen muziek

- Zingen
- Luisteren naar zingen
- Muziek en bewegen
- Notatie (vorm)

Domeinen taal

- Woordenschat
- Begrijpend luisteren
- Taalproductie (spreken)

De competenties die aan de orde komen in deze les zijn de volgende.

- Zingen: zingen van liederen uit diverse landen, verschillende stijlen, toon- en maatsoorten.
- Bewegen: tekst illustreren aan de hand van bewegingen.
- Muziek: vormprincipes: herhaling en contrasten.

De docent geeft na de les aan dat het niet altijd lukt om alle muziek- en taaldoelen aan bod te laten komen zoals beschreven in de methode.

6. *Welke werkvormen worden gebruikt*
De activiteiten vinden plaats in de groep. Er is weinig verbale instructie, veel beweging en expressie en er worden vragen gesteld door de vakdocent.
7. *In hoeverre wordt er gedifferentieerd? Op welke manier?*
Leerlingen die Surinaams spreken, krijgen de gelegenheid dit te tonen.
8. *Hoeveel ruimte krijgen de leerlingen om zelf zaken te ontdekken?*
De leerlingen doen soms suggesties voor een variatie op een activiteit en de muziekdocent honoreert dat. Ook vraagt de docent welke bewegingen ze kunnen bedenken op het lied nadat de tekst duidelijk is.
9. *Op welke manier geeft de leerkracht feedback?*
Ze geeft leerlingen die ze iets 'eigens' ziet doen feedback: 'Wat ik zo leuk vind aan ..., is dat hij dansbewegingen maakt. Probeer allemaal dansbewegingen te maken'
10. *Bij co-teaching: hoe is de rolverdeling tussen de leerkrachten?*

De groepsleerkracht zit op een trapje net buiten de kring en houdt de orde in de gaten.

11. Op welke manier wordt getoetst of de leerlingen de leerdoelen bereiken?

Dat gebeurt in deze les niet expliciet. Wel wordt het lied nog een keer gezongen.

Lesbeschrijving

De 24 leerlingen van de combinatiegroep 4/5 zijn nog in hun groepslokaal als ik arriveer. Samen met de groepsleerkracht gaan de kinderen twee trappen af naar een speel/gymlokaal naast de ingang van de school. De ruimte is met een gordijn afgescheiden van een keuken en koffiehoeke. Er staan gymnastiekbankjes opgesteld en er staan klimrekken. De kinderen weten wat de bedoeling is en gaan op de bankjes zitten. De groepsleerkracht zit schuin achter de kinderen. De muziekdocent is al aanwezig als de kinderen binnenkomen en heeft een gitaar bij zich. Ze kennen haar, want ze hebben elke week muziekles. De kinderen lijken er zin in te hebben.

De muziekdocent start de les met een lied, een welkomstlied in verschillende talen dat ze tweemaal zingt. Ze speelt er de eerste keer gitaar bij en de tweede keer niet, want dan maakt ze er gebaren bij. Na het welkomstlied laat de docent de leerlingen staan en ze geeft opdracht om je groot en lang te maken en daarna 'zo klein als een stuiterballetje'. Ze laat de kinderen veel bewegen en alle leerlingen doen enthousiast mee, de een wat meer in de maat dan de ander. Er volgen oefeningen voor een buikademhaling: 'pfff pfff sss sss' met gebaren, bijvoorbeeld alsof je op een brommer rijdt. Daarna start het zingen. De docent zingt een deel van een toonladder en de kinderen zingen haar na, waarna ze moeten vertellen of de melodie hoger of lager werd: 'ging het trappetje omhoog of omlaag?'. Een oefening in coördinatie en ritme (stampen met de voeten en daarna een klap in de handen) wordt ook in canon geprobeerd, waarbij de groep in tweeën wordt verdeeld. Dat valt niet altijd mee.

De docent werkt veel met expressieve gebaren en legt van tevoren weinig uit. Voor de kinderen werkt dit goed, ze pakken het snel op en begrijpen steeds goed wat de bedoeling is. Er zijn verschillen in de mate waarin de kinderen in staat zijn om correct mee te doen, maar de betrokkenheid is bij elk kind aanwezig. Ook bij een jongetje dat nauwelijks meezingt en meebeweegt, hij kijkt wel heel aandachtig en probeert het af en toe na te doen.

De docent honoreert het meedoen regelmatig: 'Jullie doen goed mee!', 'Goed hoor!'. Soms geeft ze aanwijzingen als ze ziet dat een leerling het niet helemaal goed doet: 'Het is net andersom'.

De docent zet het lied in dat centraal staat deze les, Wassoema, een Surinaams lied over de was doen. Sommige kinderen zingen mee en de docent constateert dat: 'Sommige kinderen kennen het al'. Ze zegt de tekst regel voor regel voor, de kinderen zeggen haar na. Dat gaat niet meteen goed: 'Het is niet zo gemakkelijk, daar hebben jullie gelijk in'. Daarna vraagt ze aan de groep of ze weten wat het betekent. Drie kinderen kennen Surinaams en samen met de kinderen maakt de docent duidelijk waar het lied over gaat. Ook legt ze woorden uit: 'Het wasbord maakt heel mooi schuim'.

Nadat het lied meerdere keren gezongen is, vraagt een leerling of ze het ook in het Nederlands mogen zingen en dat kan: 'We wassen, we soppen, we hangen, we proppen...'. Daarna is het tijd om er bewegingen bij te bedenken met de hele groep. De leerlingen gaan staan en zingen het lied met de bijbehorende bewegingen. De docent doet mee met de bewegingen en pakt af en toe haar gitaar er weer bij. Ze laat de kinderen staan en zegt dat ze zelf bewegingen mogen bedenken op de Surinaamse

tekst. Sommige kinderen doen uitbundig mee, andere wat minder, maar vrijwel de hele klas zingt en beweegt. De docent geeft een jongen een compliment: 'Wat ik zo leuk vind aan ... is dat hij dansbewegingen maakt. Probeer allemaal dansbewegingen te maken'. Er is nog een andere variatie, waarbij woorden in de tekst van het lied vervangen worden: 'We wassen, moimoi, we hangen, moimoi'. De kinderen lopen samen met de muziekdocent in de kring rond, zingen en maken bewegingen. Ze klappen in hun handen en stampen met hun voeten. De docent vraagt wat je nodig hebt om de was te doen en elke keer wordt dat woord in het lied verwerkt: 'Waspoeder, moimoi'. De les is afwisselen en dynamisch en de leerlingen zijn een half uur geconcentreerd en met veel plezier aan het zingen en bewegen. Als het tijd is, gaan ze met de groepsleerkracht weer terug naar hun lokaal.

<https://youtu.be/ZXgnq5A6Gyw>

Groep 4
Taalstrategie
Praatgelegenheid geven

Wasoema

Audio nummer
18 & 19

Muziek & tekst
Traditioneel

Ned. tekst
N. de Wever

Achtergrond
Suriname

Thema
Kleding, huishouden, de was

Vertaling
Het wasbord maakt heel mooi schuim. Geef moeder en vrouw kleden om te schrobben.

Zingen

Muziekcompetentie | zingen van liederen uit diverse stijlen, talen, toon- en maatsoorten.

- Leer de leerlingen onderstaand intro met de bewegingen d.m.v. voor- en nadoen. De woorden 'moi moi' op fluitertoon.
- Maak een kring met de leerlingen en herhaal het intro vier keer met de bewegingen erbij, alle leerlingen staan met de gezichten naar elkaar toe.
- Na het intro lopen de leerlingen op de maat van de muziek in de kring achter elkaar aan terwijl de docent de Nederlandse tekstvariant van het lied zingt.
- Herhaal deze vorm een aantal keer. Het intro wordt steeds stilstaand in de kring uitgevoerd.

Bewegen

Muziekcompetentie | tekst illustreren aan de hand van bewegingen.

- Ga met de leerlingen in de kring zitten en vertel dat dit liedje gaat over de was doen. Start een gesprek over de was doen. Hoe gaat dat bij de leerlingen thuis?

VOORBEREIDING
Start een gesprek met de leerlingen over hoe de was bij hen thuis gaat: wat moet je eerst doen? (kleden in de wasmand leggen) en daarna? (in de trommel stoppen) en dan? etc. Herhaal de handelingen (in werkwoorden) uit de verhalen van de leerlingen en vat samen wat besproken is. Vul ook minder bekende woorden aan zoals zepen, knijpen, wringen, wapperen, vouwen.

- Kies vier werkwoorden uit de verhalen van leerlingen en vraag vervolgens aan een leerling om deze werkwoorden uit te beelden. Herhaal de bewegingen op de puls van het lied met de hele klas.

Muziekcompetentie | vormprincipes: herhaling en contrasten.

- Vervang de woorden op de plek van wasoema in het intro, bijvoorbeeld: 'we wassen, moi moi', 'we hangen, moi moi'.
- Herhaal de werkvorm van zingen en gebruik het intro met de nieuwe woorden.

46 MUZIEK IS EEN TAAL

Verder lezen, verder kijken

<https://www.aslanmuziek.nl>

<https://www.taalvorming.nl/muziek-is-een-taal/>

<https://www.taalvorming.nl/wp-content/uploads/2014/01/0906-JSW-Toneelspelen-Om-ervaringen-te-delen-Lucie-Visch.pdf>

<https://www.corantijschool.nl/>

Bronnen

- Interview met Mirjam Roozendaal (directeur school)
- Interview met Roosje Blenckers (Aslan Muziekcentrum, hoofd Educatie).
- Bijwonen muziekles van Simone ten Brinke aan combinatiegroep 4/5 op 15 januari 2020

4. Leren met muziek op De Stapsteen en de Remmelt Booysschool

‘Alle leerkrachten moeten het lef hebben om zonder schroom te zingen voor de kinderen.’

A. Algemene informatie over de school

Basisschool De Stapsteen, Leek

Leerlingenaantal: 180

Leerlingpopulatie: SES gemengd, ca. 10 procent leerlingen met een migrantenachtergrond

Denominatie: samenlevingsschool (fusie van Protestants-Christelijk en openbaar)

Basisschool Remmelt Booy, Doezum

Leerlingenaantal: 76

Leerlingpopulatie: overwegend lage SES, autochtoon

Denominatie: Protestants-Christelijk

De scholen zijn in een gezamenlijke beschrijving opgenomen, omdat zij onder hetzelfde bestuur vallen, onder dezelfde directeur werken, vanuit dezelfde visie en op dezelfde wijze aan taal- en cultuuronderwijs (waaronder muziek) aandacht besteden. Beide scholen hebben deelgenomen aan het regionale traject ‘Living Lab’, waarbij leerkrachten en vakdocenten muziek drie jaar lang gezamenlijk, onder begeleiding van een onderzoeker, gewerkt hebben aan het versterken van het cultuuronderwijs op de scholen. De Stapsteen en Remmelt Booy zijn beide erkende cultuurprofielscholen.

B. Informatie over de muziek-taal combinatie

1. *Voor welke groepen, op welke manier en hoe vaak combineren jullie taal en muziek?*
In alle groepen wordt gewerkt met combinaties van taal en muziek, over het algemeen door taalactiviteiten te versterken met muziek. Bij de kleuters gebeurt dit dagelijks, bijvoorbeeld in het kader van het werken met prentenboeken of het ontwikkelen van fonemisch bewustzijn. In de hogere groepen gebeurt het minder vaak, maar ten minste een keer per week. Daar wordt muziek bijvoorbeeld ingezet ten behoeve van begrijpend lezen (toneellezen ondersteund met zelfgemaakte geluidsdecors) of werkwoordspelling (ritmisch klappen bij vervoegingen). Er zijn geen aparte uren voor ingeroosterd; de activiteiten zijn geïntegreerd in het onderwijsprogramma.
2. *Sinds wanneer combineren jullie muziek en taal op deze school? Wat was de aanleiding daarvoor?*
Op de Remmelt Booysschool is de aanpak ingevoerd vanaf schooljaar 2006-2007; op De Stapsteen in het schooljaar 2014-2015. Beide scholen zijn sinds 2018 erkende Cultuurprofielscholen. Directeur Marleen Miedema is zelf voormalig muziekdocent en heeft deze aanpak geïnitieerd. De combinatie taal en muziek komt voort uit haar visie op onderwijs: onderwijs moet zoveel mogelijk geïntegreerd, thematisch aangeboden worden, om leerlingen de samenhang tussen leerdomeinen te laten ervaren en om hun de kans te bieden om zich op zo natuurlijk mogelijke

wijze te ontwikkelen. Miedema ziet het integreren van taal en muziek in het onderwijs als een manier om de aanpak voor de lange termijn te borgen.

3. *Welke leerdoelen willen jullie hiermee bereiken en aan welke domeinen wordt gewerkt?*

Op schoolniveau is het doel om effectief onderwijs te bieden, met veel aandacht voor cultuur, dat aansluit bij diverse leerbehoeften; een doel is ook om de creativiteit van leerkrachten te stimuleren.

Op leerlingniveau is het doel om via muziek het leren te versterken en zo de taalontwikkeling te stimuleren. Er wordt gewerkt aan de volgende domeinen:

Domeinen muziek

- Muziek maken
- Ritmisch bewegen
- Zingen
- Bewegen op muziek

Domeinen taal

- Ontluikende geletterdheid (rijmen, fonemisch bewustzijn)
- Woordenschat
- Technisch lezen
- Spelling
- Begrijpend lezen
- Begrijpend luisteren
- Taalproductie (spreken en schrijven)

4. *Hoe wordt bepaald in welke mate de leerdoelen worden bereikt?*

De taaldoelen worden geëvalueerd met behulp van reguliere taaltoetsen. De muziekdoelen worden niet geëvalueerd.

5. *Hoe past de combinatie muziek – taal bij jullie visie op leren en ontwikkelen van kinderen?*

In de combinatie muziek-taal komen twee uitgangspunten van de visie samen: de overtuiging dat kinderen beter leren als zij samenhang tussen leergebieden ervaren en de waarde die de school hecht aan cultuuronderwijs. Het onderwijs, in alle groepen, is daarom thematisch ingericht en in ieder thema komen cultuur en de combinatie taal-muziek aan bod. Naast muziek, is er ook veel aandacht voor drama en dans.

6. *Wie voeren het uit? Is er sprake van co-teaching? Hoe staat het met de inzet voor de uitvoerende professionals?*

De activiteiten worden uitgevoerd door de leerkrachten, door vakdocenten (docenten algemene muzikale vorming - AMV) van de muziekschool. De mate van co-teaching hangt af van de fase van ontwikkeling van een bepaalde activiteit. Bij een nieuwe activiteit vindt overleg plaats tussen de leerkracht en de vakdocent, om de activiteit voor te bereiden. Daarna neemt de vakdocent in eerste instantie het voortouw bij de uitvoering, zodat de leerkracht een goed voorbeeld heeft. Op basis van dit voorbeeld voert de leerkracht vervolgens de activiteit zelfstandig uit. De inzet van de vakdocent is dus meer gericht op ontwikkeling en ondersteuning dan op uitvoering.

7. *Over welke competenties/opleiding beschikken deze professionals? Welke competenties zijn specifiek van belang zijn bij het combineren van taal en muziek? Wat staat er over dit onderwerp in hun taakomschrijving?*

- De leerkrachten hebben geen speciale opleiding gevolgd, maar hebben wel een sterke affiniteit met muziek. Miedema: “Ze moeten vooral lef hebben, om zonder schroom te zingen voor en met de kinderen, om methodes los te laten en om creatief te zijn in het zoeken naar kansen en mogelijkheden om muziek en taal te combineren.”
- De cultuurbegeleiders van de beide scholen hebben een specifieke HBO-plus-opleiding tot cultuurbegeleider gevolgd. Hun inbreng is erg belangrijk en gaat verder dan die van een cultuurcoördinator: zij verbinden muziek met de visie van de school en met het curriculum en zij begeleiden de veranderprocessen die hiermee gepaard gaan. De begeleiders schuiven aan bij de gesprekken tussen de leerkrachten en de vakdocent.
- De vakdocent moet in staat zijn om het gesprek met de leerkracht goed te voeren en moet open staan voor de ideeën en de wensen van de leerkracht en moet bereid zijn om van de leerkracht te leren, bijvoorbeeld in het omgaan met de leerlingen of bij het maken van didactische keuzes.

Hiernaast is, vanuit organisatorisch oogpunt, de samenwerking met Stichting Muziekonderwijs Grootegast en Kunstbedrijven Westerkwartier van belang. De coördinator van die Stichting is degene die schooldirecties, vakdocenten en leerkrachten met elkaar in contact brengt. In overleg met school komt een aanbod op maat tot stand.

8. *Heeft het onderdeel een expliciete plaats in het rooster?*

Nee, de taal-muziekcombinaties vallen onder ‘taalonderwijs’. Het vak ‘spelling’ heeft bijvoorbeeld nog steeds die naam en binnen dat vak worden kansen gegrepen om het leren van spellingregels muzikaal te ondersteunen.

9. *Gebruiken jullie een methode voor dit onderdeel? Wie ontwikkelt de lessen en op welke manier?*

De scholen gebruiken voor alle groepen zowel een methode (123ZING) als activiteiten die door de leerkrachten zelf zijn ontwikkeld, in samenwerking met vakdocenten (zie hierboven). De vakdocenten adviseren bij de keuze van werkvormen en instrumenten, helpen bij het gebruik van instrumenten (bijvoorbeeld de *boomwhacker*), passen de liedjes aan die de leerkrachten gebruiken, doen oefeningen voor in de klas (bijvoorbeeld de warming-up) en bieden ondersteuning in de vorm van muzikale coaching, bijvoorbeeld door een leerkracht te helpen om te werken aan eigen muzikale vaardigheden, zoals zingen en gebruik maken van ritmes in de klas.

10. *Wordt de muziek-taal combinatie nog met andere leergebieden verbonden?*

Muziek wordt met andere leergebieden verbonden waarbij taal ook van belang is, zoals rekenen en wereldoriëntatie.

11. *Is er sprake van een doorgaande lijn voor muziek en taal? Waaraan kun je dat zien?*

De aanpak wordt uitgevoerd in alle groepen, passend bij de taalactiviteiten die in de betreffende groepen aan bod komen als onderdeel van de doorgaande lijn in het taalonderwijs.

12. *Is er draagvlak voor dit onderwerp bij directie en team? Waaraan kun je dat zien/merken?*

Het is directeur Miedema die deze aanpak heeft geïnitieerd. Het team staat achter de keuze om taal en muziek met elkaar te verbinden, dat blijkt uit de gesprekken met teamleden en uit het feit dat leerkrachten uit eigen beweging op zoek gaan naar nieuwe activiteiten of nieuwe invullingen van bestaande combinaties. Het draagvlak bij leerkrachten is ook zichtbaar in het enthousiasme waarmee zij de activiteiten uitvoeren.

13. Hoe wordt het combineren van taal en muziek geborgd in het curriculum en de schoolorganisatie? Is het vastgelegd? Waarin? (onderwijsvisie, beleidsplan, schoolplan)

Op beleidsniveau is het belang van muziek vastgelegd in de onderwijsvisie. Op schoolniveau zijn er diverse documenten waarin de werkwijze is vastgelegd. Dit zijn echter geen beleidsdocumenten, maar beschrijvingen van uitgangspunten en werkwijzen, met suggesties en instructies voor leerkrachten. Miedema: “De aanpak moet vooral geborgd worden door opgenomen te worden in het DNA van de leerkrachten.”

14. Aan welke voorwaarden moet voldaan zijn om deze praktijk succesvol uit te kunnen voeren?

Er is een structuur nodig om dit in alle groepen duurzaam te realiseren. In die structuur spelen de directeur (als onderwijskundig leider), de cultuurbegleider (als inhoudelijke expert en verandermanager) en de vakdocenten (als vakdeskundigen) een sleutelrol. Op een hoger niveau in de organisatie is het van belang dat het bestuur de keuze van de school accepteert en onderschrijft. Op het niveau van het team is van belang dat de leerkrachten achter deze aanpak staan en bereid zijn om zich deze aanpak, waarvoor zij niet zijn opgeleid, eigen te maken. Er zijn geen speciale lokalen voor nodig, omdat de activiteiten geïntegreerd zijn in de reguliere taallessen. Er is wel een (beperkt) instrumentarium nodig, bijvoorbeeld om de geluidsdecors bij het toneellezen tot leven te brengen.

15. Welke aanbevelingen hebt u voor andere scholen die hiermee aan de slag willen?

“Begin gewoon, wees bereid om fouten te maken en om daarvan te leren.”

C. Praktijkobservatie kleuteractiviteit fonemisch bewustzijn en zang (De Stapsteen)

1. Hoe ziet de start van de les eruit? (introductie / ophalen vorige les / aangeven doorgaande lijn)

De leerkracht geeft aan dat zij een liedje gaat zingen over ‘de rijmelaar’. Zij geeft de kinderen de instructie om goed te luisteren en te letten op de rijmwoorden. De leerkracht geeft aan dat deze activiteit bij de kinderen bekend is en licht hem daarom niet verder toe.

2. In welk lokaal vindt het plaats?

Het eigen klaslokaal van de kleuters.

3. Welke materialen worden gebruikt?

Kaartjes met afbeeldingen.

4. Welke aanpak / methode wordt gehanteerd?

De leerkracht zingt een liedje waarin woorden rijmen. Ze vraagt de kinderen welke woorden dat waren, waarna zij het lied nog eens zingt, met de kinderen. Daarna worden een set woordkaarten besproken, waarbij de kinderen zeggen welk woord hoort bij de afbeelding (*bed, kip, schoen, wip,*

etc.). De leerkracht geeft ieder kind een kaart en geeft de kinderen de opdracht om op zoek te gaan naar het kind met de kaart met het rijmende woord. De leerkracht controleert of de kinderen de juiste paren hebben gevormd. Daarna wordt het lied nog een keer gezongen, met de woorden van de kaarten.

5. *Welke domeinen van taal en muziek komen aan de orde?*

Muziek

- Zingen
- Luisteren naar een lied

Taal

- Fonemisch bewustzijn/rijm

6. *Welke werkvormen worden gebruikt (directe instructie, samenwerken, alleen werken)*

- Directe instructie
- Samenwerken (tweetallen vormen)
- Klassikaal (luisteren, spreken, zingen, kijken naar de afbeeldingen)

7. *In hoeverre wordt er gedifferentieerd? Op welke manier?*

Er wordt niet gedifferentieerd.

8. *Hoeveel ruimte krijgen de leerlingen om zelf zaken te ontdekken?*

De activiteit heeft vooral een consoliderend karakter: de leerlingen oefenen rijmklanken die merendeels bekend zijn, met behulp van een liedje dat zij eerder geleerd hebben.

9. *Op welke manier geeft de leerkracht feedback?*

De leerkracht geeft corrigerende feedback als de kinderen te vroeg gaan zingen, in plaats van luisteren ("stop, luister"). Zij geeft ook corrigerende feedback als een kind rijmwoorden noemt die zij niet gezongen heeft ("die had in niet gezongen"). Als kinderen het juiste antwoord geven, bevestigt zij dit ("goed zo") en herhaalt zij de rijmwoorden. Als een kind niet het juiste antwoord geeft, geeft zij een hint door naar een gebaar te maken (een hint voor *baard*), of geeft zij de beurt aan een ander kind, of geeft zij meer denktijd. Als kinderen een te lang woord noemen (*stoomboot, teddybeer, vangnet*) geeft zij aan dat het alleen om het korte woord gaat: *boot, beer, net*.

10. *Bij co-teaching: hoe is de rolverdeling tussen de leerkrachten?*

De groepsleerkracht voert deze activiteit zelfstandig uit.

11. *Op welke manier wordt getoetst of de leerlingen de leerdoelen bereiken?*

Het herkennen van de rijmwoorden wordt getoetst door samen het liedje te zingen, waarbij de leerkracht telkens een ander kaartje opsteekt waarvan het betreffende woord gezongen moet worden.

5. Nieuwkomers leren taal met behulp van muziek op lagere school De Luchtballon

A. Algemene informatie over de school

Naam school: De Luchtballon

Plaats: Heusden, België

Leerlingenaantal: 200 (kleuters en lager)

Leerlingpopulatie: vrijwel geheel allochtoon (25 nationaliteiten, waaronder Turks, Afghaans, Iraans, Russisch, Bulgaars)

Denominatie: gemeenschapsonderwijs (openbaar)

B. Informatie over de muziek-taal combinatie

Bron: interview met directeur Kristof Gilis en leerkracht wereldklas (internationale schakelklas) Ben Mertens

1. *Voor welke groepen, op welke manier en hoe vaak combineren jullie taal en muziek?*

In alle leerjaren worden combinaties aangeboden van taal en muziek. Bij de kleuters gebeurt dit het meest frequent, dagelijks; in de hogere leerjaren ten minste een of twee keer per week. Het vertrekpunt is gewoonlijk een verhaal, dat gebruikt wordt om leerlingen nieuwe woorden te leren, waarbij zij zelf muziek maken.

2. *Sinds wanneer combineren jullie muziek en taal op deze school? Wat was de aanleiding?*

De Luchtballon werkt nu drie jaar met deze aanpak. Er was al veel aandacht voor de taalontwikkeling van de leerlingen (de school heeft een uitgebreid taalbeleid) en toen men via een andere school, die eenzelfde populatie bediende, kennismaakte met deze werkwijze, besloot men die over te nemen. Het project TaalCULTuur van Karen Reekmans van Hogeschool PXL te Hasselt heeft nog een extra impuls gegeven aan het werken met combinaties van taal en muzische vakken.

3. *Welk(e) leerdoel(en) willen jullie hiermee bereiken?*

Het belangrijkste doel is de woordenschat van de leerlingen uit te breiden. Daarnaast vindt de school het belangrijk dat leerlingen de kans krijgen om hun muzische talenten te ontplooien.

4. *Welke domeinen van taal en muziek komen aan de orde?*

Domeinen muziek

- Muziek maken (inclusief improviseren en componeren)
- Zingen
- Luisteren naar muziek
- Muziek en bewegen

Domeinen taal

- Woordenschat
- Begrijpend luisteren

5. *Hoe past de combinatie muziek – taal bij jullie visie op leren en ontwikkelen van kinderen?*

Muziek faciliteert het leren. Muziek neemt bij de kinderen de drempel weg die taal vaak vormt en helpt ze juist om taal te verwerven. Het plezier in muziek en het leren van taal terwijl je bezig bent met andere dingen zijn belangrijke uitgangspunten in de visie op leren.

6. *Wat vinden de leerlingen van de muziek-taal combinatie?*

De leerlingen geven aan en laten zien dat zij het fijn vinden zo te werken. Ze zijn onbewust met taal bezig, het lijkt meer op spelen, dan op taal leren uit een boekje.

7. *Wie voeren het uit?*

De lessen worden uitgevoerd door de eigen leerkrachten van de school, er komen geen vakdocenten aan te pas. De aanpak wordt gedragen door het team zelf. Dat wil niet zeggen dat iedereen hier direct even goed in was. De sterkere leerkrachten hebben het voortouw genomen, door voorbeeldlessen te geven. De leerkrachten konden bij elkaar 'hospiteren' en zo van elkaar leren. Nu voeren alle leerkrachten dit soort lessen uit.

8. *Over welke competenties/opleiding beschikken de leerkrachten?*

De leerkrachten hebben geen specifieke opleiding voor gevolgd. De competenties die nodig zijn om deze lessen te geven hebben minder betrekking op muzikale bagage dan op een algemene professionele houding. Volgens leerkracht Ben Mertens moeten leerkrachten vooral open staan voor dit type lessen: "Er is een draaiboek, dus de lessen zijn in principe voor iedereen uitvoerbaar. Maar je moet wel durven experimenteren, want je weet niet altijd wat er gaat komen." Er is wel begeleiding geweest in het kader van het project TaalCULTuur, daar lag de nadruk vooral op het begeleid ontwerpen en ontwikkelen van lessen.⁴

9. *Heeft het onderdeel een expliciete plaats in het rooster?*

Er staan geen lessen 'taal/muziek' op het rooster. Muziek en andere muzische disciplines worden verweven met de vakken. Op het programma staat bijvoorbeeld 'taal', maar daarin wordt ook muzische vorming ingezet; dat kan muziek zijn, maar ook beeldend of drama. Muzische vorming is echt geïntegreerd in het totale onderwijsprogramma.

⁴ Zie beschrijving Hogeschool PXL Hasselt in deze rapportage.

10. Gebruiken jullie een methode voor dit onderdeel?

De Luchtballon gebruikt geen methode bij deze aanpak. Alle lessen worden gegeven met zelfgemaakt materiaal. Dat maakt de aanpak heel laagdrempelig. “Dat vinden wij ook een belangrijk principe”, zegt directeur Kristof Gilis, “want de leerlingen moeten het ook thuis kunnen doen. En als leerkracht zelf je muziekinstrumenten maken, dat leerden we allemaal op de opleiding. Iedereen heeft thuis wel een koffer met zelfgemaakte instrumenten staan, dat komt zo mooi van pas.” De werkwijze is uitgewerkt door een speciale werkgroep binnen de school, waarbij rekening is gehouden met de wettelijk vastgelegde doelen voor muzisch onderwijs.

11. Wordt de muziek-taal combinatie nog met andere leergebieden verbonden?

In de meeste vakken wordt wel iets gedaan met muzische werkvormen, niet alleen bij taal, maar bijvoorbeeld ook bij wetenschap en techniek, of bij lessen over de lichaamsdelen (bodypercussie). Maar er zijn ook lessen zonder muzisch aspect, zoals de lessen technisch lezen.

12. Is er sprake van een doorgaande lijn voor muziek en taal? Waaraan kun je dat zien?

Er is een doorgaande lijn in de doelen die nagestreefd worden in de lessen. In de lagere groepen gaat het vooral om kennismaken met muziek en taal, daarna komen wat complexere activiteiten aan bod, waarbij meerdere doelen (‘bouwstenen’) gecombineerd worden. In de hoogste groepen wordt steeds meer kennis gecombineerd om te komen tot het zelf maken van een muziekstuk. Er is binnen school een werkgroep muzische vorming (ook directeur Gilis maakt hiervan deel uit), die leerdoelen ontwerpt, op basis van de bouwstenen die wettelijk zijn vastgelegd. Een bouwsteen is bijvoorbeeld ‘de leerling maakt kennis met ritme en ervaart ritme’. De werkgroep werkt daar thema’s en werkvormen bij uit en het is vervolgens aan de leerkracht om eigen accenten aan te brengen in de uitvoering.

13. Is er draagvlak voor dit onderwerp bij directie en team?

De aanpak is op initiatief van directeur Kristof Gilis ingevoerd in de school. Leerkracht Ben Mertens heeft de fakkel vervolgens overgenomen. Beiden maken deel uit van het vierkoppige ‘kernteam’, dat is de eerder genoemde werkgroep die verantwoordelijk is voor de conceptuele ontwikkeling en uitwerking van de aanpak. De aanpak is drie jaar geleden geïntroduceerd door mensen van buitenaf, die in de klassen kwamen om voorbeelden te laten zien, dat sloeg sterk aan bij het team. Men heeft de voorbeelden overgenomen en is bij elkaars lessen gaan kijken om van elkaar te leren. Er is nog steeds veel animo voor de aanpak.

14. Hoe wordt het combineren van taal en muziek geborgd in het curriculum en de schoolorganisatie?

De werkgroep muzische vorming werkt momenteel aan een ‘beleidsplan muzische vorming’. “Dit is een belangrijke taak”, zegt directeur Gilis, “we willen dat deze aanpak goed geborgd wordt. En als we nieuwe mensen krijgen, moeten die kunnen zien hoe we met dit onderwerp omgaan. Dan is het goed om dit op papier te hebben.”

15. Hoe wordt bepaald in welke mate de leerdoelen worden bereikt?

Taaldoelen, zoals die voor woordenschatontwikkeling, worden gemeten met behulp van de reguliere woordenschattoetsen. De doelen voor muzische vorming worden gevolgd via observatie. De leerkracht let bijvoorbeeld op in hoeverre de leerlingen muziekvaktaal

begrijpen en gebruiken. Soms laten leerlingen begrip ook juist via een muzische vorm blijken, zegt Mertens: “Als een leerling een tekening maakt die een nieuw concept weergeeft, weet ik dat ze het concept heeft verworven, maar het label nog niet actief gebruikt.”

16. *Aan welke voorwaarden moet voldaan zijn om deze praktijk succesvol uit te kunnen voeren?*
Gilis en Mertens zijn eensgezind in de voorwaarden die zij belang achten bij de invoering van deze aanpak: “Geduld is heel belangrijk, je moet het rustig opbouwen. Haal eerst mensen van buitenaf om inspiratie te bieden en geef de leerkrachten vervolgens veel ruimte voor eigen inbreng. De muzische vakken lenen zich daar ook veel meer voor dan de andere vakken.” Mertens benadrukt nog eens dat “je het leuk moet vinden dat je niet precies weet hoe zo’n les verloopt.”
17. *Welke aanbevelingen hebt u voor andere scholen die hiermee aan de slag willen?*
Sta open voor elkaar en voor de leerlingen. Wees bereid om bij elkaar te kijken en van elkaar te leren. Realiseer je dat muziek in deze aanpak geen vak is, maar een hulpmiddel om andere doelen te bereiken.
-

C. Praktijkobservatie

1. *Hoe ziet de start van de les eruit?*
De leerkracht zegt dat de leerlingen gaan luisteren naar het verhaal van Sam. Hij laat een afbeelding van Sam zien en toont een (echte) voetbal. In het verhaal speelt de voetbal een rol.
2. *In welk lokaal vindt het plaats?*
Het vaste lokaal van de wereldklas (de internationale schakelklas).
3. *Welke materialen worden gebruikt?*
Platen met afbeeldingen bij het verhaal, kleine afbeeldingen met gelaatsuitdrukkingen die verband houden met de emoties in het verhaal, muziekinstrumenten, laptops
4. *Welke aanpak / methode wordt gehanteerd?*
De leerkracht vertelt het verhaal van Sam aan de hand van zeven afbeeldingen, die betrekking hebben op een scene in het verhaal en op een specifieke emotie die daarin aan de orde komt (blij, triest, bang, boos, verliefd, verrast). De leerkracht benoemt de emoties, laat de gezichtsuitdrukkingen erbij zien en laat leerlingen de gezichtsuitdrukking imiteren, het betreffende woord uitspreken en de afbeelding kiezen die deze emotie het best weergeeft. Daarna krijgen de leerlingen muziekfragmenten te horen, waarvan zij moeten zeggen bij welk emotie ze horen. Vervolgens mogen de leerlingen een muziekinstrument kiezen en vraagt de leerkracht of zij met die instrumenten ‘hoog, laag’, ‘snel, langzaam’, ‘lang, kort’ kunnen weergeven. Hier eindigt de observatie. De leerkracht vertelde nadien dat de leerlingen in de volgende fase muziek maakten die een emotie weergaf. Gezamenlijk werd telkens het beste voorbeeld gekozen, zodat er aan het eind van de activiteit voor alle emoties een specifiek muziekje was gekozen. In een vervolgactiviteit zal de leerkracht het verhaal opnieuw vertellen en laten de leerlingen hun muziek horen zodra de betreffende emotie aan bod komt.
5. *Welke domeinen van taal en muziek komen aan de orde?*

Domeinen muziek

- Muziek maken (inclusief improviseren en componeren)
- Luisteren naar muziek

Domeinen taal

- Woordenschat
- Begrijpend luisteren

6. Welke werkvormen worden gebruikt

De leerlingen luisteren klassikaal naar het verhaal dat wordt verteld, zij staan bij de tafel waar de afbeeldingen met de gezichtsuitdrukkingen liggen. Zij reageren individueel op de vragen van de leerkracht. Bij het luisteren naar de muziekfragmenten en het werken met de muziekinstrumenten zitten de leerlingen in drie groepjes aan hun tafeltjes. Zij exploreren de muziekinstrumenten individueel en reageren individueel op de vragen en opdrachten van de leerkracht.

7. In hoeverre wordt er gedifferentieerd? Op welke manier?

Er wordt in de instructie niet gedifferentieerd.

8. Hoeveel ruimte krijgen de leerlingen om zelf zaken te ontdekken?

De leerlingen krijgen de ruimte om zelf een instrument te kiezen en zelf uit te proberen hoe zij hun instrument kunnen gebruiken om de opdracht uit te voeren (bijvoorbeeld 'maak een geluid dat hoog is en een geluid dat laag is').

9. Op welke manier geeft de leerkracht feedback?

De leerkracht geeft op verschillende manieren feedback: door te prijzen ('goed gedaan, applaus'), door hints te geven (scaffolding) ('wie is er aan het wenen?'), door te corrigeren ('nee, die [gezichtsuitdrukking] is niet echt triest'), door een alternatief te bieden ('welke is er beter dan?')

10. Bij co-teaching: hoe is de rolverdeling tussen de leerkrachten?

n.v.t.

11. Op welke manier wordt getoetst of de leerlingen de leerdoelen bereiken?

Er wordt niet formeel getoetst. De leerkracht observeert het gedrag en de inbreng van leerlingen: hoe reageren zij, welke woorden gebruiken zij, wat doen zij met de muziekinstrumenten?

Praktijkobservatie 'Het verhaal van Sam' - Ben Mertens, leerkracht Wereldklas

Het verhaal van Sam gaat over emoties. Blij, bang, boos, verdrietig, verliefd en verrast zijn de kernbegrippen van deze les. In het eerste deel van de workshop leren de leerlingen op een speelse manier de nieuwe woordenschat kennen via het interactieve prentenboek. Elke bladzijde in het verhaal reikt een andere emotie aan, waarbij deze aan de juiste afbeelding wordt gekoppeld. De leerlingen beelden telkens uit tijdens het voorlezen. Het boek wordt een tweede keer gelezen, waarbij de inbreng van de leerlingen cruciaal is. Zij vertellen het verhaal in grote lijnen na, gebruik makend van de nieuwe woordenschat. De nieuwe begrippen komen veelvuldig aan bod tijdens de instructie- en oefenfase, zodat deze verankerd worden.

In het tweede deel worden de kernbegrippen in een muzikale context geplaatst. Het doel van dit deel van de workshop is een soundtrack creëren op het voorgelezen verhaal, aan de hand van experimenteren met muziekinstrumenten. In de eerste fase worden de kernbegrippen toegewezen aan de aangeboden muziekstukken in een kringgesprek. Aan elk muziekstuk wordt een passende emotie gekoppeld, en wordt er besproken welke elementen terug te vinden zijn in het muziekstuk. De begrippen 'luid' en 'stil', 'snel' en 'traag' en 'hoge' en 'lage klank' worden hier voor een eerste keer besproken.

Daarna worden nieuwe begrippen vastgezet bij het experimenteren met de instrumenten. Door de koppeling van de emotie met specifieke klankelementen krijgt het muzikaal verhaal vorm. De leerlingen interpreteren zelf hoe ze het klankverhaal invullen, met de nadruk op de juiste sfeerschepping. Bij de presentatie begeleiden de leerlingen het verhaal van Sam met een eigen gecomponeerd muziekstuk, waarbij de emoties centraal staan.

6. Muzisch taalonderwijs voor nieuwkomers: lerarenopleiding Hogeschool PXL Hasselt

Muzisch onderwijs voor anderstalige leerlingen versterkt het leren van het Nederlands

Achtergrond van het onderzoeksproject

Karen Reekmans is lector-onderzoeker aan Hogeschool PXL in Hasselt. Ze geeft vakdidactiek Frans en vroeg vreemdetalenonderwijs aan de studenten van de lerarenopleiding PXL-Education lager en kleuteronderwijs. In de periode 2014-2017 ging zij, samen met PXL-onderzoekers Kris Nauwelaerts en Catherine Roden, binnen het project taalCULTuur de uitdaging aan om, in een partnerschap tussen de lerarenopleidingen en de opleidingen pop- en rockmuziek en beeldende kunsten van Hogeschool PXL, na te gaan hoe actief leren met muziek en beeld anderstalige nieuwkomers kan helpen om Nederlands te leren. Inmiddels is een vervolgproject gaande: Ontwikkeling Muzisch Onderwijs.

De kernvraag binnen het onderzoeksproject taalCULTuur van de Hogeschool PXL was: hoe kun je er met muzische werkvormen en actief leren voor zorgen dat leerinhouden beter worden verankerd bij kinderen die vaak nog worstelen met het Nederlands als schooltaal?

Zij zijn gaan werken met beelden en muziek. Vaak komen kinderen via verschillende wegen tot eenzelfde oplossing. Wanneer ze experimenteren met muziek of als ze nieuwe materialen en technieken uitproberen om hun werk vorm te geven, doorlopen ze een vergelijkbaar proces. Door met al hun zintuigen hun omgeving te observeren, ontdekken ze nieuwe mogelijkheden. Bovendien prikkelen beelden de fantasie van de kinderen.

Uit meerdere onderzoeken blijkt dat kinderen intrinsiek gemotiveerd zijn om betekenis te geven aan taal (Kuiken & Vermeer, 2014). Ook muzisch werken is een natuurlijk proces dat kinderen spontaan toepassen om de eigen beleving tot uitdrukking te brengen (Crul, 2013), op voorwaarde dat er veel ruimte is voor experimenteren en persoonlijke interpretaties. Beeld, drama, muziek en actief leren brengen taal op een rijke manier in beeld. Door de muzische activiteiten taliger te maken worden de nieuw aangeleerde woorden tijdens verschillende activiteiten op natuurlijke wijze ingeoeft.

Werkwijze

In het onderzoeksproject 'taalCULTuur' is onderzocht hoe je schooltaal kunt aanleren door muzisch werken. PXL heeft samen met studenten en ervaren leraren op een aantal basisscholen workshops voor anderstalige nieuwkomers. Daarbij werden de resultaten van een literatuurstudie benut.

Waarneming vergemakkelijkt het taalbegrip. Muzische activiteiten prikkelen de persoonlijke verbeelding. Samen muzisch werken nodigt uit tot interactie. Wat kinderen niet met taal kunnen uitdrukken, drukken ze uit met beelden, beweging of klank. Ze tekenen hun boodschap, beelden ze uit of verklanken ze. Een muzische activiteit wordt steeds afgerond met een toonmoment. Dit is een uitgelezen kans voor het talig delen van persoonlijke ervaringen. Taal helpt het creatief proces concreet te maken. De kinderen leren dat eenzelfde concept op verschillende manieren

kan worden verbeeld of verklankt, zonder dat het ene resultaat beter is dan het andere. Dit verhoogt de verbondenheid en het zelfvertrouwen en leert kinderen met een open houding naar de werkelijkheid te kijken en verschillen te aanvaarden (Frey & Fisher, 2008; Crul, 2013).

Een kader voor muzisch ondersteund werken aan taal

Het resultaat van het onderzoeksproject [taalCULTuur](#) is een kader voor muzisch ondersteunde taalstimulering in meertalige klassen. De raakvlakken tussen taal, beeld, muziek en drama zijn in kaart gebracht. Ook zijn activerende werkvormen ontwikkeld waarin interactie en samenwerking tussen leerlingen centraal staan. De focus ligt enerzijds op woordenschatonderwijs, waarbij kinderen de betekenis van woorden achterhalen door het inzetten van al hun zintuigen en nieuwe woorden leren en oefenen met muzische werkvormen die taalinteractie stimuleren. Anderzijds zijn er workshops waar juist beeldend of muziek centraal staat en de schooltaal nodig is als ondersteuning van creatieve expressie. Muziek wordt benaderd als het verklanken van ervaringen en een activiteit die plaatsvindt in verbondenheid (samen musiceren).

Workshops

Het geven van workshops is een centraal onderdeel van beide projecten. Deelnemers ervaren dan in de rol van leerlingen hoe het is om de werkwijze aan den lijve te ondervinden. Leerkrachten melden soms dat zij de workshop 'de volgende dag' met hun leerlingen hadden uitgevoerd en dat zij daar erg over te spreken waren.

Voorbeeld van een workshop

Voor één van de workshops vormde lichaamspercussie het vertrekpunt. De kinderen maken muziek met hun hele lichaam: in hun handen klappen, met de vingers knippen, met de voeten schuiven etc. Daar zijn heel wat variaties op te bedenken en door met muzische werkvormen te spelen, vormen de kinderen uiteindelijk een mini-orkest. Dat mini-orkest kan zijn eigen partituren maken. Elk kind schildert dan op een kaartje een beeld dat het associeert met het geluid dat het zojuist gemaakt heeft en die kaartjes worden in een bepaalde volgorde gelegd. Als de kinderen de partituurkaartjes in een andere volgorde leggen, levert dat een volledig nieuwe verklanking - een nieuwe uitvoering – op. Ze helpen elkaar, beginnen te variëren en gebruiken ook voortdurend Nederlandse woorden om klanken en lichaamsdelen te benoemen. Op die manier krijg je echt een les waarin muziek, beeld en taal in elkaar overvloeien. Dit type onderwijs is veel democratischer, omdat het tegelijkertijd verschillende leerstijlen aanspreekt: sommige kinderen zijn sterk visueel ingesteld, andere eerder muzisch, weer andere cognitief. Door tegelijkertijd met meerdere sporen te werken, voelt geen enkel kind zich uitgesloten en wordt er meer leerwinst geboekt.

Basisprincipes bij elke workshop

Er worden heel veel werkvormen ingezet, maar er is een aantal basisprincipes die altijd terugkeren:

- De nadruk op spontane taalverwerving via natuurlijk taalleren (taalinitiatie) in een authentieke context;
- Aandacht voor beeld, drama en muziek, omdat je op die manier verschillende leerstijlen aanspreekt, het taalbegrip versterkt en ook het memoriseren van taalstructuren en uitspraak oefent;
- Het inschakelen van internationale studenten (niet alleen Erasmusstudenten, ook studenten via een samenwerking met de Haute Ecole de la Ville de Liège);
- Aandacht voor talensensibilisering: taalreflectie en interculturele communicatie.

Borging op de scholen

De integratie van de werkwijze in het onderwijs en het beleid van de scholen heeft tot nu toe geen aandacht gekregen in de projecten. Karen Reekmans gaf aan dat leerkrachten het moeilijk vinden om de werkwijze te integreren in hun onderwijs. Een workshop nadoen gaat wel, maar op een hoger niveau nadenken over het toepassen van deze principes in andere lessen is voor veel leerkrachten te moeilijk: *'Het muzische blijft sowieso onderbelicht in het onderwijs, het blijft iets apart'*. Volgens de visie van het project zou het geïntegreerd moeten worden in het onderwijs en niet gezien moet worden als een 'evenement' (dat soms zelfs plaatsvindt in een aparte ruimte).

Verder lezen/ kijken

Reekmans, K., Roden, C. & Nauwelaerts (2017). *Vertaalde verbeelding. Muzische inspiratie voor taalstimulering in de meertalige klas*. Antwerpen/Apeldoorn: Garant.

<https://www.pxlexperts.be/pxl-bookbox-3-vertaalde-verbeelding/>

Het boek schetst een kader voor muzisch ondersteunde taalstimulering in meertalige klassen. Behalve workshopfiches voor muzische klasworkshops bevat het boek ook deelhandleidingen (o.m. voor taal) en worden de voorgestelde activiteiten aan de hand van foto's visueel verduidelijkt. Bij dit boek horen diverse filmfragmenten om de didactisch werkvormen te verduidelijken.

<https://www.pxl.be/Pub/Home/In-De-Media/2017/PXL-onderzoekers-laten-anderstalige-nieuwkomers-Nederlands-leren-met-muziek-en-beeld.html?highlight=Karen%2c%20Reekmans>

<https://kleutergewijs.wordpress.com/2017/05/07/muzisch-taalleren-een-opportuniteit-voor-talige-interactie-of-chaos-in-de-klas/>

<https://www.pxlexperts.be/pxl-education-bekroond-met-europees-talenlabel-2019/>

Bronnen

- Diverse websites en artikelen (zie hierboven)
- Interview met Karen Reekmans op 8 januari 2020

7. Een praktijkopdracht muziek en taalverwerving bij Pabo InHolland Dordrecht

Basisscholen hebben behoefte aan een kijkwijzer voor de beoordeling van Pabo-studenten voor de kunstvakken.

A. Algemene informatie over de opleiding

Inholland Pabo Dordrecht is een kleine, groeiende pabo die zich richt op het basisonderwijs in en om de randstad. De pabo zoekt intensief naar samenwerkingsmogelijkheden en blijft zich vernieuwen. Het curriculum is vorig collegejaar herzien, de 'couleur locale' van de vestiging richt zich op een intensieve samenwerking met een aantal PO besturen in de stad waarbij studenten mede op de basisschool zullen worden opgeleid. De vestiging Dordrecht profileert zich met onder andere de minor Wetenschap en Techniek. Ook heeft de Pabo zich tot doel gesteld het vak muziek mee te nemen in de ontwikkelingen en kwalitatief te verbeteren.

B. Informatie over de muziek-taal combinatie⁵

1. Voor welke groepen, op welke manier en hoe vaak combineren jullie taal en muziek?

In het eerste jaar van de voltijdopleiding en van de vierjarige deeltijdopleiding leren studenten de basisdidactiek van het muziekonderwijs. De inhoud van de lessen is gebaseerd op de domeinen zingen, vastleggen, luisteren, muziek maken en bewegen op muziek. Daarnaast zijn er twaalf koorlessen. Tijdens de praktijkstage geeft de student een viertal lessen waarin wordt gewerkt aan leiding geven aan een zingende klas, vaardigheden in het aanleren van een lied, en de manier waarop taalverwerving in combinatie met muziek kan plaatsvinden. Ook geven zij een luisterles met passende luistervragen en -activiteiten.

De koppeling taal en muziek zit in één opdracht die de studenten bij de kleuters uitvoeren. In de studiewijzer staat het volgende over de combinatie muziek en taal: 'Kinderen zingen graag en veel. Van jongs af aan zingen ze hun eigen liedjes en liedjes van hun idolen mee. Daarmee leren ze hun stem te beheersen en beter te zingen. Zingen bevordert de muzikale ontwikkeling en is goed voor de ontwikkeling op allerlei gebieden. Zo bevordert het de taalvorming en levert het een bijdrage aan de sociaal-emotionele ontwikkeling. Tijdens de muziekcolleges op de opleiding zal er vaak gezongen worden. Doel is dat je als student een repertoire opbouwt en leert hoe je leiding kan geven aan een zingende klas. Daarnaast word je je bewust van manieren waarop een nieuw lied aangeleerd kan worden.'

⁵ Muziek en Taalverwerving maakt onderdeel uit van het muziekonderwijs dat - deels - is ingebed in het onderdeel Kunstorientatie.

2. *Sinds wanneer combineren jullie muziek en taal op deze school? Wat was de aanleiding daarvoor?*
Alle InHolland Pabo's hebben het onderdeel Kunstoriëntatie en ze stemmen onderling af. Het onderdeel is nog in ontwikkeling, dus er vinden voortdurend veranderingen plaats. Het onderdeel taal en muziek is daarbinnen bescheiden en wordt uitgevoerd door de Pabo's van Dordrecht en Rotterdam.
3. *Hoe wordt het combineren van taal en muziek geborgd in het curriculum en de schoolorganisatie? Is het vastgelegd? Waarin? (onderwijsvisie, beleidsplan, schoolplan)*
Het onderdeel is vastgelegd in het OER en in de studiehandleiding. Om duurzame verankering te realiseren worden verschillende strategieën ingezet. Er wordt gewerkt aan de ontwikkeling van een digitale omgeving als onderdeel van blended learning, aan het aanpassen van het curriculum en aan duurzame samenwerking tussen het conservatorium, de basisscholen en de pabo. Het doel hiervan is het borgen van de handelingsbekwaamheid van de afgestudeerden, ook na het project 'Muziek met kwaliteit'.
4. *Hoe wordt bepaald in welke mate de leerdoelen worden bereikt?*
De vier Pabo's van InHolland gebruiken dezelfde studiehandleiding, maar de beoordeling is aan de docent en kan dus wisselen. De muziekdocenten zijn wel op zoek naar een betere structuur om dit soort onderdelen handen en voeten te geven. Er is bijvoorbeeld nu een Kijkwijzer gemaakt voor alle domeinen die de stagescholen kunnen gebruiken om de student te beoordelen op muziekcompetenties.
5. *Welke faciliteiten zijn er voor muziekonderwijs op de Pabo?*
De locatie InHolland Pabo Dordrecht beschikt over een goed geoutilleerd muzieklokaal. In het gebouw is ook een restaurant met vleugel en podium, waar geregeld open-podium-activiteiten worden georganiseerd.

Muzische Pabo

Pabo-studenten van Hogeschool Inholland Dordrecht, Rotterdam en Haarlem kunnen vanaf september 2019 al tijdens hun studie de post-hbo opleiding Vakspecialist muziek volgen. Bij het afstuderen ontvangen ze dan niet alleen hun bachelorsdiploma, maar ook een getuigschrift Vakspecialist muziek.

De stichting Méér Muziek in de Klas pleit voor structureel muziekonderwijs voor alle 1,6 miljoen basisschoolkinderen in Nederland. Bekende Nederlanders schenken als ambassadeur extra aandacht aan het vak muziek in het basisonderwijs. Ook de Pabo van Inholland draagt zijn steentje bij, want structureel muziekonderwijs kun je alleen bereiken als de leerkrachten van de toekomst met voldoende bagage zijn uitgerust om dit muziekonderwijs te kunnen geven. Dat doet de Pabo al met bijvoorbeeld koorlessen en een themadag muziek. Ook zijn er liedbegeleidingscursussen op piano en gitaar. Per 1 september 2019 komt er daarnaast voor Pabo-studenten in Dordrecht, Rotterdam en Haarlem de unieke mogelijkheid om al tijdens hun bachelor de post-hbo opleiding Vakspecialist muziek te volgen en de muzische Pabo te doen.

De muzische Pabo houdt in dat studenten tijdens het tweede en derde studiejaar extra muzieklessen volgen en ook tijdens de stage meer aandacht gaan besteden aan muziek. Voor hun toekomstige werk betekent het, dat ze naast hun inzetbaarheid als leerkracht, ook inzetbaar zijn als muziekcoördinator, als coach om collega's te ondersteunen bij het geven van muzieklessen en als vakspecialist om in alle klassen muzieklessen te verzorgen.

Bron: <http://www.key2teach.nl/node/1497>

C. Praktijkopdracht voor studenten

1. Wat wordt verwacht van de studenten?

Portfolio Kunst Oriëntatie

Studenten nemen voor zichzelf de hele les op en laten drie fragmenten zien van elk 1 minuut:

- Voorzingen voor de klas
- Aanleerdidactiek
- Eindresultaat

In het portfolio laten ze zien hoe ze taalvorming aan de les verbinden.

Te bestuderen leerstof: Van der Lei, Haverkort, & Noordam. *Muziekmeester* (2015), Hoofdstuk 2. Binnen het onderwijs staat het zingen vaak in het kader van taalverwerving, NT2 of een vreemde taal. In het boek *Muziekmeester* (Van der Lei, et al., 2015) hoofdstuk 2 lees je over de vier fasen van woordenschatuitbreiding. Zo kan deze zangopdracht gekoppeld worden aan een taalles bij het jonge kind in periode 3 of 4. Tijdens de praktijk bij jonge kinderen kun je ook ervaren hoe liedjes de hele dag door ingezet kunnen worden: routineliedjes voor bijvoorbeeld het opruimen en het eten en drinken markeren als het ware het dagritme. Een mooie gelegenheid om je repertoire op te bouwen en het zingen met jonge kinderen te oefenen. Bij het oude kind wordt het zingen ook vaak ingezet als energizer.

Opdracht

- Zing regelmatig met je groep en leer ze minimaal één nieuw lied aan. Zorg voor een koppeling met taalverwerving (denk ook aan NT2). Schrijf een lesvoorbereiding en voer de les uit. Maak hier een opname van.
- Schrijf een reflectie op deze opname (max. 500 woorden), waarin je terugkoppelt naar de theorie in het boek *Muziekmeester* (Van der Lei, et al., 2015) over zingen en liedjes aanleren. Om de kwaliteit van de zingende groep te beoordelen gebruik je het schema uit het boek van blz. 53.

Beoordeling

Voeg naast de filmopname de compleet ingevulde lesvoorbereiding en reflectie toe aan het portfolio. Je zang, muzikaal leiderschap en reflectie worden beoordeeld door de muziekdocent.

2. Op welke manier wordt getoetst of de leerlingen de leerdoelen bereiken?

Daar waar het een uitgebreid portfolio betreft, is de enige mogelijkheid tot beoordelen het zetten van een bolletje.

- Nvt (0 pt)
- onvoldoende(0 pt)
- voldoende(0 pt)
- goed(0 pt)

De opleiding is op dit moment bezig om bij de kunstvakken rubrics te ontwerpen. Die zijn nog under construction.

Taak 3 – Muziek	0-2	3-4	5
Zingen – onderwijs ontwerpen en verzorgen	0 De student heeft geen leeractiviteit ontworpen en verzorgd. 1-2 De student is onvoldoende in staat een leeractiviteiten te ontwerpen die aansluit bij het niveau en de belevingswereld van de doelgroep. De student ontwerpt en verzorgt een leeractiviteit waarin leerdoelen en leeractiviteiten niet op elkaar afgestemd zijn. De student heeft geen lesvoorbereidingsformulier gebruikt en/of is niet voorzien van feedback van de praktijkbegeleider. De student reflecteert niet of onvoldoende op de verzorgde leeractiviteit.	De student kiest geschikt repertoire voor de doelgroep gelet op toonomvang, tekst en tempo. De student hanteert een stapsgewijze opbouw in het aanleren van het lied. De student ontwerpt en verzorgt leeractiviteiten waarin leerdoelen en leeractiviteiten op elkaar afgestemd zijn. De student verantwoordt het lesontwerp in het lesvoorbereidingsformulier en onderbouwt dit met literatuur. De student reflecteert (max. 500 woorden) op de ontworpen en verzorgde leeractiviteit.	De student besteedt aandacht aan de kwaliteit van het zingen van de leerlingen en correcte zanghouding. De student maakt een verbinding tussen muziekonderwijs en taalverwerving.
Zingen – eigen vaardigheid	De student zingt ritmisch en/of melodisch (af en toe / regelmatig) incorrect. De student is onvoldoende verstaanbaar, gelet op articulatie en volume. De student zingt zonder of met weinig enthousiasme.	De student zingt het lied op de juiste toonhoogte. De student zingt verstaanbaar: goed gearticuleerd en met voldoende volume. De student zingt met enthousiasme en zelfvertrouwen.	De student zingt met expressie passend bij het karakter van het lied.

Lesbeschrijving van Bianca Dons

Ontwikkelingsdoelen bij groep 4 van een Praktijkschool:

- 1) De leerlingen zingen aan het eind van de les mee met het seizoenenlied, herfst.
- 2) De leerlingen hebben kennis gemaakt met de woorden die in het lied voorkomen en weten wat de kernwoorden betekenen.

Leerinhoud

Met deze lessen sluit ik aan bij de drie muzikale domeinen: Zingen, luisteren, muziek maken en bewegen op muziek (Van der Lei, Haverkort, & Noorddam, 2015). Ik maak met de leerlingen een woordspin over de herfst. Dit is van belang om de voorkennis te activeren, maar ook om de woordenschat van de leerlingen met een lage woordenschat te ondersteunen. Zij maken wellicht kennis met nieuwe woorden. Vervolgens leren we in stappen het lied het seizoenlied, herfst aan. Dit doen we door te luisteren naar het hele lied. De tekst lezen mogen de leerlingen mee te lezen op het digibord. Daarna luisteren ze en naar een couplet, zachtjes meezingen en met zangstem meezingen. Als we alle coupletten hebben gehad zingen we het hele lied. De leerlingen mogen dan meedansen op de muziek.

Kernwoorden: herfst, beukennootjes, wiegen, spinnenweb, kruin, eikeltjes.

Beginsituatie

Wij zijn in de klas bezig met het thema herfst. Dit sluit aan bij de belevingswereld, omdat dit het huidige seizoen is. We hebben hier meerdere knutselopdrachten voor gedaan. Ook hebben de leerlingen vanuit het bos spullen mee mogen nemen voor in de klas. Hier hebben we gesprekken over gehad in de klas. Dit lied sluit aan bij wat we eerder hebben gedaan met betrekking tot de herfst.

Leer- en hulpmiddelen

- Digibord: prowise, voor maken woordspin
- Digibord: 123 zing: seizoenlied, herfst.
- Herfstmaterialen die leerlingen eerder uit bos hebben meegenomen.
- Wisbordjes

Introductie van de les

We beginnen de les klassikaal, gaan in gesprek over de herfst. Daarbij maken we een woordspin. Hiervoor mogen de leerlingen eerst kort met elkaar overleggen. Ze bedenken dan in tweetallen wat bij de herfst hoort. Dit koppelen we klassikaal terug en wordt geschreven in de woordspin.

Activiteiten

- Vertellen waar de les over gaat en het lesdoel benoemen.
- Leerlingen in tweetallen verdelen
- Schrijven dingen op die bij de herfst horen
- Klassikale terugkoppeling en noteren in woordspin
- Beluisteren lied
- Lied in delen aanleren: luisteren, meezingen
- Lied in geheel zingen
- Evaluatie

Werkvormen

Tijdens deze les komen de volgende activiteiten aan de orde:

- Instructie
- Samenwerken
- Uitvoeren van het aanleren lied
- Evaluatie.

Evaluatie met de leerlingen

Bespreken van de gestelde lesdoelen. Door de video-opname kan ik beoordelen in welke mate de leerlingen het lied mee kunnen zingen. Ook wil ik de mening van de leerlingen zelf weten hoe het zingen van het lied bij hen is gegaan.

Evaluatie van het bereiken van de leerdoelen

De meeste leerlingen konden aan het eind het lied meezingen. Ze gaven aan het wel prettig te vinden dat de tekst op het bord mee te lezen was. De leerlingen hebben kennis gemaakt met de woorden die in het lied voorkomen en weten wat de kernwoorden betekenen. De woorden hebben we allemaal besproken. Om te bekijken of het is onthouden kan ik dit de volgende les controleren.

Reflectie

De melodie wordt door de meeste leerlingen passend bij het lied gezongen, de leerlingen vinden de slotzin lastiger, omdat deze anders is dan de andere zinnen. De begintoon wordt goed opgepakt, het aanhouden van de juiste toonhoogte en ritme is daar lastiger voor de leerlingen. Ik probeer dit wel duidelijk te maken. Dit is ook op de film te zien.

Een aantal leerlingen zingt heel zachtjes, één leerling zingt te hard. Ze blijven in de maat van de muziek en houden de juiste snelheid aan. Er wordt gezongen met verschillende sterktes, er is duidelijk verschil tussen de intro en eerste couplet. Het lied zit zo in elkaar dat er een muzikale zinsbouw te horen is in het lied. De leerlingen moeten meer begeleiding krijgen in het gebruik van de verschillende resonantieruimten. Het is van belang dat ze hier bewust mee om leren gaan. De expressie die de leerlingen gebruiken is in orde.

Bronnen

- <https://www.inholland.nl/opleidingen/leraar-basisonderwijs-pabo-voltijd/>
- *Muziek met kwaliteit!* Subsidieaanvraag in het kader van de Regeling Professionalisering Muziekonderwijs pabo Dordrecht. Pabo Dordrecht, maart 2018
- Telefonisch interview met Thijs van Gurp, muziekdocent Pabo InHolland, op 10 december 2019
- Portfolio kunstzinnige oriëntatie: Muziek van Bianca Dons, 11 november 2019

8. Wie ben jij als leerkracht? Muziek en taal voor eerstejaars pabo-studenten in Vlissingen

A. Algemene informatie over de school

Naam school: Hogeschool Zeeland

Opleiding: Pabo

Plaats: Vlissingen

B. Informatie over de muziek-taal combinatie

Bron: interview met Marjo Schillings (docent muziek, voorzitter landelijk netwerk muziekdocenten Pabo) en Henriëtte op den Brouw (docent Nederlands)

- Voor welke studenten, op welke manier en hoe vaak combineren jullie taal en muziek?*

Voor alle eerstejaars studenten van de pabo. De activiteiten vinden twee keer per jaar plaats. De eerste keer tijdens practicum 1. Daarin draait het vooral om ritmiek en stemgebruik in combinatie met het werken met prentenboeken. De tweede keer, tijdens practicum 2, werken de studenten volgens de ontwerpcyclus en maken zij zelf een rap of spreektekst met een beat eronder. Ook hier wordt gebruik gemaakt van prentenboeken, vooral als bron voor woorden die zich lenen voor een rap of spreektekst. De studenten moeten deze tools ook gebruiken bij de theatrale presentatie van hun 'culturele rugzak' aan het eind van de eerste tien weken. Zij passen dan hun verworvenheden toe als zij laten zien wie zij inmiddels zijn als leraar en wie zij zouden willen worden. Het lukt hun dan om dit te tonen met behulp van een combinatie van taal, muziek, beeldend, dans en drama. Aan het eind van het eerste jaar presenteren zij zich opnieuw op deze manier.
- Sinds wanneer combineren jullie muziek en taal op deze opleiding? Wat was de aanleiding daarvoor?*

De activiteiten waarbij muziek en taal gecombineerd worden zijn aanvankelijk ontwikkeld in het kader van wetenschap, technologie, taal en muziek. Schillings en Op den Brouw gaan veel samen op reis, naar internationale congressen, en gebruiken die momenten om te discussiëren over hun werk. Omdat dat gebeurt vanuit de disciplines muziek en taal, komt vanzelf de vraag naar boven 'hoe kunnen wij taal en muziek integreren?'
- Welk(e) leerdoel(en) willen jullie hiermee bereiken?*

De doelen bij practicum 1 zijn: studenten kunnen zichzelf presenteren als persoon, om iets over te brengen, met gebruik van prentenboekteksten en speciale aandacht voor ritmiek, stemgebruik (dynamiek). Dit maakt deel uit van het bredere blokthema 'wie ben ik als leraar?' Studenten denken na over hoe zij over willen komen en hoe zij dat kunnen beïnvloeden door het gebruik van hun stem en hun lichaam. "We lokken overdrijving uit", zegt Schillings, "en we stimuleren studenten om dit bijvoorbeeld toe te passen bij het voorlezen".

De doelen bij practicum 2 zijn: studenten combineren taal en muziek door een rap of spreektekst te maken en die te rappen met een beat eronder. Ze volgen hierbij de ontwerpcyclus. Voor de muziek maken de studenten gebruik van, naar keuze, sounds, instrumenten of materialen in de ruimte; voor de taal maken zij gebruik van taal in prentenboeken, waar zij bijvoorbeeld mooie woorden of zinnen uit selecteren om te integreren in de rap. De studenten presenteren hun rap aan elkaar.

4. *Welke domeinen van taal en muziek komen aan de orde?*

Domeinen muziek

- Muziek maken (inclusief improviseren en componeren), op instrumenten en met ander materiaal
- Zingen
- Muziek en bewegen

Domeinen taal

- Woordenschat
- Begrijpend lezen
- Begrijpend luisteren
- Taalproductie: spreken

5. *Hoe past de combinatie muziek – taal bij jullie visie op leren en ontwikkelen?*

Schillings en Op den Brouw zien deze activiteiten als een bijdrage aan het ontwikkelen van zelfvertrouwen bij de studenten – het zelfvertrouwen dat zij in hun werk nodig zullen hebben om goed te kunnen functioneren: “zelf iets creëren draagt bij aan zelfvertrouwen en motiveert om je creatie in de praktijk uit te gaan voeren. Studenten leren bijvoorbeeld dat ritme ondersteunend is bij het leren van Nederlands door anderstaligen. Ze leren ook hoe klanken in teksten werken, door herhaling bijvoorbeeld. Ze horen en voelen wat taal teweeg kan brengen.”

6. *Wat vinden de studenten van de muziek-taal combinatie?*

Studenten vinden dit interessant, dat is te zien aan de wijze waarop ze met de opdracht bezig zijn. Ze werken geconcentreerd en doelgericht en daarna durven ze zich aan elkaar te presenteren.

7. *Wie voeren het uit? Is er sprake van co-teaching? Hoe staat het met de ureninzet voor de uitvoerende professionals?*

Schillings en Op den Brouw zijn degenen die deze activiteit (gezamenlijk) uitvoeren. Er zijn geen andere professionals bij betrokken. De activiteit maakt deel uit van het reguliere onderwijsprogramma voor de pabo-studenten.

8. *Over welke competenties/opleiding beschikken deze professionals? Welke competenties zijn specifiek van belang zijn bij het combineren van taal en muziek?*

Schillings en Op den Brouw zijn beide vakdocenten, respectievelijk voor muziek en taal, en beschikken zodoende over complementaire kennis, die de mogelijkheid biedt om taal-muziek-combinaties op hoog professioneel niveau te ontwikkelen en uit te voeren. Beiden hebben een affiniteit met muziek en taal, terwijl elk ook haar eigen discipline-gebonden expertise heeft. Maar een goede samenwerking vraagt ook nog iets anders, zeggen ze: “Een

goeie klik samen is wel belangrijk”. Veel van hun nieuwe ideeën worden bedacht, uitgewerkt en uitgetoetst wanneer zij samen op reis zijn voor deelname aan internationale conferenties.

9. *Heeft het onderdeel een expliciete plaats in het rooster?*

De practica zijn opgenomen in het lesrooster voor eerstejaars pabo-studenten. De activiteit heeft een omvang van twee keer een uur en valt onder ‘Nederlands practicum’. Dat is een practicum taal en muziek, dat Schillings en Op den Brouw samen geven.

Ook in het tweedejaarsprogramma worden muziek en taal gecombineerd, binnen de muzieklessen.

10. *Gebruiken jullie een methode voor dit onderdeel?*

Er wordt geen methode gebruikt, alle activiteiten zijn door Schillings en Op den Brouw zelf ontworpen.

11. *Wordt de muziek-taal combinatie nog met andere leergebieden verbonden?*

De combinatie muziek-taal wordt ook bij wetenschap en techniek toegepast. In dit kader werken studenten met de ontwerpcyclus om zelf materialen te construeren om muziek te maken.

12. *Is er sprake van een doorgaande lijn voor muziek en taal? Waaraan kun je dat zien?*

In het tweede jaar wordt op de practica voortgebouwd in de muzieklessen. In deze lessen wordt onder andere gewerkt aan een onderzoekende houding bij de studenten. Ze beelden dan processen en emoties uit met behulp van klanken, dat kunnen ook huis- tuin- en keukengeluiden zijn. Ze praten bijvoorbeeld over de geluiden die horen bij de platen van een boek van Thé Tjong-Khing. Welke personages en emoties komen aan de orde? Vervolgens gaan ze op zoek naar materialen om het verhaal mee uit te beelden. Dit wordt in groepjes uitgewerkt en gepresenteerd.

Taal en muziek komen ook duidelijk samen in de koorzangactiviteiten na het eerste jaar. Koor wordt opgevat als een performance waar taal en muziek samenkomen. Er is veel aandacht voor de tekst en de manier waarop de boodschap in de tekst wordt overgebracht. Studenten verzinnen ook zelf teksten.

13. *Is er draagvlak voor dit onderwerp bij directie en team? Waaraan kun je dat zien/merken?*

Schillings en Op den Brouw ervaren geen draagvlak bij directie en team: “Er is veel inspanning voor nodig om draagvlak te krijgen”. Het samen les geven wordt bijvoorbeeld niet gestimuleerd. Het onderwerp staat wel wat meer op de agenda nu er via de subsidieregeling ‘Muziek in de klas’ meer geld voor muziek beschikbaar is. Schillings en Op den Brouw vragen zich af of ze hun aanpak misschien ook onvoldoende delen met het team en hebben daarom besloten om de aanpak aan het team te gaan presenteren. Zij verwachten overigens dat de ontwikkelingen rond de herziening van het schoolcurriculum meer kansen zullen bieden om aandacht te vragen voor de integratie van taal en muziek.

14. *Hoe wordt het combineren van taal en muziek geborgd in het curriculum en de schoolorganisatie?*

De aanpak wordt momenteel niet geborgd. Dat komt met name door de veelvuldige veranderingen in de afgelopen periode, in personeel, directie, curriculum en beleid. Er staat

momenteel opnieuw een reeks veranderingen voor de deur, waardoor er opnieuw een onzekere situatie ontstaat.

15. Hoe wordt bepaald in welke mate de leerdoelen worden bereikt?

Bij de practica beoordelen studenten elkaar als 'critical friend'. Schillings en Op den Brouw doen dit eerst voor, zodat de studenten zien wat er van hen verwacht wordt. Ze maken daarbij gebruik van een bestaande observatielijst.

16. Aan welke voorwaarden moet voldaan zijn om deze praktijk succesvol uit te kunnen voeren?

De uitvoering vindt plaats zonder dat aan specifieke voorwaarden is voldaan, zeggen Schillings en Op den Brouw: "Het drijft op onze eigen ambitie en onze praktijkervaring, wij doen veel ervaring op terwijl we in het buitenland zijn, op die momenten proberen we dingen uit. In Nederland hebben we die gelegenheid veel minder." De enige voorwaarde die zij toch wel kunnen noemen is dat je als docent vaste kaders moet durven loslaten: "Daar moet je de energie voor hebben, je moet openstaan voor iets nieuws."

17. Welke aanbevelingen hebt u voor andere scholen die hiermee aan de slag willen?

Wees bereid om een extra inspanning te leveren. Begin klein en verwacht niet meteen dat het een plek krijgt in het curriculum, want er moeten bijvoorbeeld lessen voor opgeofferd worden. Het ontwikkelen wordt makkelijker als je een deel van je werk de tijd krijgt om onderzoek mag doen. Voor de lessen zelf geldt: niet te veel doelen in een les stoppen, streef liever naar een goede focus dan naar allerlei verschillende doelen.

9. Reflectie op de portretten

In deze rapportage laten we een diversiteit aan praktijken zien waar muziek en taal worden gecombineerd, zowel op basisscholen als in de opleidingen.

In dit laatste hoofdstuk beschrijven we welke overeenkomsten en verschillen we zien en trekken we conclusies. We doen dit aan de hand van de volgende indeling:

- Wat is de legitimatie voor het combineren van muziek en taal, welke doelen streven de scholen na?
- Wat is de rol van de school bij het combineren van muziek en taal (aanleiding voor de combinatie, gewenste doelen, visie van de school op vakkenintegratie, samenwerking met muziekschool / externe experts, doorgaande lijn, wijze waarop het team betrokken is, borging)?
- Wat betekent het combineren van muziek en taal voor de uitvoerende leerkrachten / vakdocenten (didactiek, vakinhouden, feedback aan de leerlingen, co-teaching en verdeling rollen en taken in de klas)?
- Welke leerdomeinen komen aan de orde?
- Welke didactiek hanteren de scholen?
- Wat is de rol van de lesmethoden/ materialen?

Het doel van het onderzoek was: het opleveren van handvatten voor de verdere conceptualisering en het opstellen van een kader voor het combineren van taal en muziek in het basisonderwijs. We besluiten het hoofdstuk dan ook met aanbevelingen voor de vervolgstappen die gezet kunnen komen.

9.1 Overeenkomsten en verschillen

Waarom taal en muziek combineren?

Als het brede doel van onderwijs is om te 'leren voor de wereld', via kwalificatie, socialisatie en persoonlijke vorming ('subjectificatie'), zoals hoogleraar Gert Biesta stelt, dan is de vraag voor muziek en taal: welke plaats nemen de taal/muziek-combinaties in binnen dit brede kader? Het is onmiddellijk duidelijk dat taal een kwalificatieveld op zich is en daarnaast ook een middel dat wordt ingezet om doelen te bereiken op elk van deze drie domeinen. De positie van muziek is wellicht minder evident, maar het is de moeite waard om na te denken over hoe muziek in combinatie met taal een bijdrage kan leveren aan dit leren voor de wereld.

Een heel andere invalshoek is die van de kerndoelen en Curriculum.nu. Zowel taal als muziek staan in de kerndoelen voor het basisonderwijs. Curriculum.nu wil een overladenheid van het programma tegengaan en adviseert om vakken te integreren. Daarbij kunnen afzonderlijke taaldoelen en afzonderlijke muziekdoelen in een les worden nagestreefd, maar via een integratie van taal en muziek kunnen ook gemeenschappelijke doelen centraal staan in de lessen.

We zien in de praktijkvoorbeelden verschillende redenen om taal en muziek te verbinden. Soms staan taaldoelen centraal, een andere keer muziekdoelen. Dat is geen toeval, er is bewust gezocht naar diversiteit in de voorbeelden. Zoals de portretten in deze rapportage laten zien, zijn de uiteenlopende doelen verbonden met de maatschappelijke en onderwijskundige context waarin

de scholen functioneren. Sommige scholen verbinden taal- en muziekdoelen ook aan sociaal-emotionele doelen. Een aantal scholen wil via muziek het leren in het algemeen en de taalontwikkeling in het bijzonder versterken. Andere willen een interculturele leerlijn muziek neerzetten met aandacht voor taal. Voorts zien we als doel: via muziek aan nieuwkomersleerlingen een tweede taal leren. Voor de lerarenopleidingen zijn taal en muziek soms ook verbonden aan leren presenteren.

De rol van de school

Uit de voorbeelden komt naar voren dat op schoolniveau de rol van de directie sterk bepalend is voor de mate waarin combinaties van taal en muziek structureel in het onderwijs en in het beleid van de school worden opgenomen. Op scholen waar taal en muziek geborgd zijn in praktijk en beleid treffen we vaker een directeur die bij dit onderwerp een sturende rol speelt. Dat uit zich op verschillende manieren, met name in een duidelijke visie van de school op het belang van taal en muziek voor de ontwikkeling van leerlingen en doelen die hiermee nagestreefd zouden moeten worden. Bij de ene school gaat het om het *verminderen van taalachterstand*, bij de andere gaat het om het vinden van een vorm voor *intercultureel onderwijs* of het beter *verankeren van leerinhouden*. Het is ook de directie die op schoolniveau bepalend is voor het reserveren van onderwijstijd op het schoolrooster voor taal/muziek-combinaties, voor het vinden en/of vrijmaken van extra gelden en voor het aangaan van een samenwerking met een kenniscentrum (zoals een hogeschool, een centrum voor de kunsten, een intermediaire organisatie, of een muziekcentrum) ten behoeve van de kwaliteit van de lessen en de professionalisering van de leerkrachten. En het is ook de directeur die ervoor zorgt dat de aandacht voor het onderwerp niet verslapt (een niet denkbeeldig risico), bijvoorbeeld door het te agenderen op teamvergaderingen en door met de leerkrachten in gesprek te gaan over hun ervaringen in de lespraktijk.

De Luchtballon in Vlaanderen is een sterk voorbeeld van een school waar de directeur sturing geeft aan de visie op de combinatie van taal en muziek en actief betrokken is bij de ontwikkeling van een doorgaande lijn in het programma voor taal en muziek. Dit voorbeeld, waarbij de school vrijwel geheel verantwoordelijk is voor de ontwikkeling en uitvoering van het programma, laat eveneens zien dat samenwerking met een muziekschool geen voorwaarde is om tot een onderbouwde aanpak te komen, in een doorgaande lijn, die geborgd is in het beleid van de school. Dat laatste, een doorgaande lijn, zien we wel bij de methode die Aslan Muziekcentrum heeft ontwikkeld, maar daar zien we juist weer dat de wisseling van een directeur tot gevolg kan hebben dat aandacht voor muziek in de reguliere lessen enigszins vermindert.

Wat heel duidelijk is: waar een faciliterende of stimulerende, laat staan sturende rol van de schooldirectie afwezig is, ontbreekt een door het team gedeelde visie en komen integratie en borging niet of moeizaam tot stand. De pabo in Vlissingen is hiervan een voorbeeld.

Opbrengsten en beoordeling van leerlingen/studenten

De school is verantwoordelijk voor het evalueren van onderwijsresultaten. Als we kijken naar de evaluatie van taal/muziek-combinaties, dan valt op dat over het algemeen de opbrengsten op het gebied van taal wel worden gemeten (sowieso via het leerlingvolgsysteem), terwijl de opbrengsten op het gebied van muziek nauwelijks worden gemeten. Dit kan betekenen dat scholen taal belangrijker vinden, maar ook dat taalopbrengsten gemakkelijker te meten zijn. De pabo InHolland bijvoorbeeld is op zoek naar een betrouwbare manier om opbrengsten van muziekonderwijs bij de studenten te meten/beoordelen. Dat studenten ook zelf

muziekopbrengsten kunnen beoordelen, blijkt uit de aanpak van de pabo Vlissingen, waar studenten zich bij de beoordeling opstellen als elkaars 'critical friend'.

Continuïteit en borging

Continuïteit en borging van het werken met taal/muziek-combinaties zijn een verantwoordelijkheid op schoolniveau. Scholen gaan hier op verschillende manieren mee om. Zo kan er sprake zijn van externe financiering, waarbij het voortbestaan van de aanpak afhangt van het voortbestaan van tijdelijke subsidies. Een voorbeeld hiervan zijn de naschoolse taal/muziekactiviteiten van de Don Boscoschool, die gefinancierd worden vanuit gemeentelijke schakelklas- en cultuurgelden. Daarnaast zien we scholen die juist niet afhankelijk willen zijn van projectsubsidies en die muziek en taal doelbewust borgen in hun beleid en praktijk. De Luchtballon in Vlaanderen is hier een voorbeeld van. En ten slotte zijn er scholen die beleid voeren gericht op lange termijn borging, maar tegelijkertijd ook gebruik maken van externe financiering, zoals De Stapsteen en de Remmelt Booysschool.

De rol van de leerkracht en de vakdocent

De schoolportretten laten geen eenduidige conclusie toe met betrekking tot de ideale invulling van de rol van de leerkracht en de vakdocent. Het spreekt voor zich dat voor een goede kwaliteit van de lessen een behoorlijk niveau van professionele kwaliteit is vereist, zowel op muzikaal vlak als op (taal)didactisch en pedagogisch vlak. Het blijkt dat zowel de leerkracht als de vakdocent, gezamenlijk en afzonderlijk, in staat zijn om kwaliteit te leveren.

Attitude en competenties: geen 'business as usual'

Het werken met taal/muziek-combinaties is bepaald geen 'business as usual' in het onderwijs. Het is een innovatieve aanpak, waarvoor geen standaard-draaiboek uit de kast gepakt kan worden. Dat stelt eisen aan de attitude en competenties van de leerkrachten die de muziek/taal-combinaties moeten uitvoeren. Met betrekking tot de attitude van leerkrachten wordt op verschillende scholen benadrukt dat de leerkracht lef moet hebben en in staat moet zijn om buiten de gebaande paden te treden. Ook moeten leerkrachten overtuigd zijn van het nut van de taal/muziek-combinaties. Alleen als aan deze voorwaarden is voldaan, kan verwacht worden dat de aanpak de tijd, aandacht en inzet krijgt die noodzakelijk zijn voor een goede invoering. Hiermee komt de leidende rol van de directie opnieuw in de schijnwerpers te staan. Taal/muziek-combinaties opnemen binnen het onderwijs vereist niet alleen visie, maar ook overtuigingskracht van degenen die leiding geven aan dit innovatieve project.

Ook voor de aanwezigheid of het ontwikkelen van competenties van leerkrachten gelden voorwaarden. De leerkracht moet erop moeten kunnen rekenen dat, indien zij niet (volledig) over de competenties beschikt om taal/muziek-activiteiten goed uit te voeren, zij ondersteuning kan krijgen van een vakdocent die haar ofwel het werk uit handen neemt, ofwel helpt om de competenties te verwerven die vereist zijn voor een goede uitvoering. In de voorbeelden in deze rapportage wordt die ondersteuning geboden door externe partijen en door collega's.

Samenwerking en co-teaching

De mate van samenwerking en de taakverdeling tussen leerkracht en vakdocent zijn verbonden met de visie van de school op integratie van taal/muziek-combinaties binnen lessen en binnen het onderwijs en met de praktische facilitering van de leerkrachten en vakdocenten. Bij de uitvoering zijn leerkrachten/docenten en vakdocenten betrokken, gezamenlijk of afzonderlijk. De samenwerking levert duidelijk een meerwaarde op, bijvoorbeeld als een vakdocent een leerkracht coacht bij het uitvoeren van muziek. Sommige scholen streven er nadrukkelijk naar om de

uitvoering in handen van de leerkrachten te leggen, vanuit de gedachte dat dit een betere garantie biedt dat muziek daadwerkelijk wordt geïntegreerd in de dagelijkse lespraktijk. Muziek is in deze gevallen ‘dienend’ aan taaldoelen, zoals op de lagere school De Luchtballon. Op De Stapsteen wordt veel belang gehecht aan het integreren van muziek binnen het totale onderwijsprogramma. Een dergelijke visie geeft een grote rol aan de leerkrachten, die immers verantwoordelijk zijn voor dat onderwijsprogramma. De vakdocenten hebben in dit geval een ontwikkelende, ondersteunende en professionaliserende rol, maar laten de uitvoering vooral over aan de leerkrachten. De aard en intensiteit van de externe begeleiding variëren, afhankelijk van de behoefte van de leerkracht. Van leerkrachten wordt verwacht dat zij, zodra zij voldoende ervaring hebben opgedaan, ook zelf in staat zijn om activiteiten te ontwikkelen waarbij de verwerving van lesinhouden wordt ondersteund met muziek. Bij de Don Boscoschool en de Corantijschool zien we het omgekeerde. De vakdocent geeft de les, de groepsleerkracht is ondersteunend en het streven is niet dat de groepsleerkracht de les helemaal gaat overnemen in de toekomst.

Wat tegenwoordig nogal eens voorkomt bij muziekonderwijs is een opbouw die begint met: de muziekdocent geeft les, de groepsleerkracht observeert. Vervolgens bereiden de groepsleerkracht en vakdocent samen een les voor die de groepsleerkracht geeft. Bij de derde stap geeft de groepsleerkracht zelfstandig een muziekles.⁶

We merken hierbij op dat in de beschreven voorbeelden vaak de nadruk ligt op het reproduceren van muziek of op activiteiten waarin muziek ten dienste staat van het bereiken van taaldoelen. Het is logisch dat de rol van vakdocenten hierbij vooral ondersteunend is. Experts merken op dat activiteiten die meer gericht zijn op het ‘creëren’ van taal en muziek, waarbij taal- en muziekdoelen evenveel gewicht hebben, zich meer lenen voor een meer gelijkwaardige samenwerking tussen leerkrachten en vakdocenten. De gezamenlijke aanpak van de taaldocent en de muziekdocent op de pabo Vlissingen is hier een voorbeeld van.

Dat co-teaching, waarbij beide docenten gelijkwaardig zijn, geen eenvoudige zaak is, kunnen we lezen in een publicatie van het lectoraat kunst- en cultuureducatie van de Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten.⁷

De leerdomeinen in de lespraktijken

Bij het verkennen van de onderwijspraktijk is gekeken welke van de onderstaande leerdomeinen aan bod komen binnen taal/muziek-combinaties.

Domeinen muziek

- Muziek maken (inclusief improviseren en componeren)
- Zingen
- Luisteren naar muziek
- Lezen en Noteren
- Muziek en bewegen

Domeinen taal

- Woordenschat
- Technisch lezen
- Spelling
- Begrijpend lezen

⁶ Zie bijvoorbeeld: Beekhoven, S., Hoogenboom, A., Hoogeveen, K., Kruiter, J. & Vander Heyden, K. (2018). *Onderzoek Impuls Muziekonderwijs. Eerste opbrengsten van de Impuls Muziekonderwijs in het primair onderwijs*. Utrecht: Sardes.

⁷ <https://www.ahk.nl/onderzoek/publicaties/publicatie/met-meer-handen-in-de-klas-meer-muziek/>

- Begrijpend luisteren
- Taalproductie (spreken en schrijven)

Op het gebied van muziek blijken alle genoemde domeinen aan bod te komen. Op het gebied van taal komt alleen 'schrijven' niet voor⁸. Ontwikkeling van fonemisch bewustzijn is niet in de lijst opgenomen, maar is wel geobserveerd en opgenomen in de praktijkbeschrijving van De Stapsteen.

De activiteiten vinden meestal plaats in een doorgaande lijn binnen het curriculum. Waar muziek ondersteunend is bij het leren van taal, is het taalcurriculum meer leidend en heeft het muzikale aspect meer het karakter van werkvorm, zonder een duidelijk zichtbare opbouw in muzikale kennis en vaardigheden door de leerjaren. Waar muziek en taal meer gelijkwaardig worden opgevat, is een doorgaande lijn op beide gebieden duidelijker zichtbaar, zoals in *Muziek is een taal* - de aanpak die is uitgewerkt door Aslan en Stichting Taalvorming.

Didactiek

Veel van de geobserveerde lessen volgen globaal een standaardopbouw, met het benoemen van lesdoelen, het geven van instructie, oefenen door de leerlingen en een korte terugblik op de les. De didactiek is over het algemeen goed passend bij het lesdoel. Zo is er sprake van uitgebreidere instructie bij het leren van nieuwe vaardigheden of het verwerven van nieuwe taalkennis, terwijl de instructie veel beknopter is bij het oefenen volgens een vaste routine. En bij lessen waar de ontwikkeling van de woordenschat centraal staat, zoals op basisschool Don Bosco, wordt een specifieke woordenschatdidactiek gehanteerd (de zogenoemde 'Viertakt' van Verhallen). Voor een gedetailleerder inzicht in de didactiek verwijzen we naar de lesbeschrijvingen.

Materialen en methodieken

De ontwikkeling van materialen en activiteiten gebeurt, zeker in eerste instantie, vrijwel standaard in een samenwerking tussen leerkrachten en vakdocenten. De vakdocent speelt dikwijls een grote rol bij de ontwikkeling van de lessen. Dat is ook logisch, want leerkrachten beschikken niet vanzelfsprekend over de kwaliteiten om vorm te geven aan de muziekcomponent bij taal/muziek-combinaties. Een uitzondering hierop vormen de kleuterleerkrachten. In de kleutergroepen bestaat een traditie van zingen als ondersteuning bij het leren van taal en het uitvoeren van routines. Deze traditie is ook zichtbaar in de methoden en programma's voor kleuters. Als gevolg hiervan is het gemakkelijker en gebruikelijker voor leerkrachten in de onderbouw om invulling geven aan taal/muziek-combinaties.

Bij sommige voorbeelden is de gebruikte methodiek verstrekkender dan we in de praktijk zagen, bijvoorbeeld bij de Corantijn, maar daarbij dient aangetekend te worden dat de les in de praktijkbeschrijving een momentopname betreft.

9.2 Aandachtspunten voor de toekomst

Het voorliggende rapportage biedt een overzicht van onderwijspraktijken in Nederland en Vlaanderen waarbij taal en muziek worden gecombineerd. Het overzicht laat een diversiteit van werkwijzen zien en biedt inspirerende aanknopingspunten voor verdere ontwikkeling en disseminatie. We zien dat individuele scholen en lokale/regionale samenwerkingspartners flinke

⁸ Begrijpend lezen en technisch lezen zijn niet opgenomen in de voorbeeldbeschrijvingen, maar zijn wel geobserveerd en besproken op De Stapsteen en de Boy Remmeltschool.

stappen zetten in de ontwikkeling van praktijken, passend bij hun eigen onderwijskundige en sociaal-culturele context. Een logische volgende stap zou kunnen zijn om de ontwikkeling van taal/muziek-combinaties op een hoger plan te brengen, in termen van systematisering en conceptontwikkeling, gericht op bredere invoering in het onderwijs. Hier kan een rol liggen voor verdere samenwerking tussen LKCA en de Taalunie, in het verlengde van het hier gerapporteerde onderzoek. Hieronder noemen we enkele onderwerpen die in dit kader aandacht verdienen.

Conceptualisering

Inhoudelijk gezien hebben muziek en taal duidelijk veel gemeenschappelijk. Zowel bij muziek als bij taal spelen zaken als klank, expressie, vorm, structuur, beheersing, emotie, communicatie, cultuur, identiteit en samenwerking een rol. Volgens sommige experts gaat het feitelijk in beide gevallen om 'taal', waarbij klank, vorm en betekenis centraal staan, en is alleen het medium anders.

Ten behoeve van onderzoek, ontwikkeling en uitvoering zou het goed zijn om tot een gedeeld conceptueel kader te komen rond taal/muziek-combinaties. Elementen voor een dergelijk kader kunnen onder andere ontleend worden aan het essay 'Zin in taal en muziek' van Mieke Smits en Michel Hogenes en aan de voorliggende rapportage.

Evaluatie

Gezien het opbrengstgerichte karakter van het onderwijs in het algemeen, is het het overwegen waard om mogelijkheden voor het meten van opbrengsten nader in kaart te brengen. Het zou dan niet alleen kunnen gaan over taal- en muziekresultaten, maar ook over het effect van taal op muziekopbrengsten en omgekeerd. Ook zou gekeken kunnen worden naar het meten van opbrengsten op andere domeinen die vaak genoemd worden, zoals zelfvertrouwen of identiteitsontwikkeling. Dit onderwerp zou mogelijk goed passen binnen een onderzoeksprogramma van een universiteit of hogeschool. Interessant is om te bezien of er, naast afzonderlijke taal- en muziekdoelen, ook geïntegreerde doelen geformuleerd kunnen worden en op welke manier beoordeeld kan worden of deze doelen bereikt worden bij de leerlingen.

Professionalisering

Om scholen, leerkrachten en vakdocenten te ondersteunen in hun werk, is het raadzaam om een beknopte handreiking op te stellen die handvatten biedt voor de praktijk. Een dergelijke handreiking zou rekening moeten houden met de voorwaarden die tijdens een bijeenkomst begin 2020 door experts zijn benoemd⁹ (zie schema 1) en zou onder andere kunnen omvatten:

- Visie op taal/muziek-combinaties en daarbij passende doelen (school- en leerlingniveau)
- Stappenplan voor invoering
- Didactiek / methode
- Praktijkvoorbeelden
- Do's en don'ts
- Resources

Voorwaarden die experts noemen voor muziek/taal-combinaties

• Talige muziekdocent of muzikale leerkracht	• Helder onderliggend principe
• Samenwerking tussen groeps-leerkracht, team & vakdocent	• Goede voorbereiding
• Tijd vrijmaken (ontwikkelen)	• Geld
	• Doelgericht kunnen werken

⁹ <https://taalunie.org/dossiers/37/taal-en-muziek-in-het-onderwijs>

- Vakspecifieke kennis, van beide vakken
- Directeur & team, directie die er achter staat
- Gewoon beginnen! Doen! Lef van leerkracht
- Mogelijkheden zien

Ten slotte

Een rode draad in de praktijk die in dit rapport is beschreven, is het belang dat de sleutelfiguren hechten aan 'lef'. Leerkrachten en docenten die met dit onderwerp aan de slag willen, zo wordt gesteld, moeten het lef hebben om buiten de gebaande paden te gaan, om methoden los te laten, om te experimenteren, om fouten te durven maken, om zonder gêne een lied in te zetten. Dit kan impliceren dat het werken met taal/muziek-combinaties niet voor iedereen is weggelegd. Dat kan een kracht zijn, maar ook een zwakte. Het is hoe dan ook kenmerkend voor de fase waarin de ontwikkeling van dit onderwerp zich bevindt. Er zijn nog onvoldoende gestandaardiseerde (overdraagbare) aanpakken en routines voorhanden die het mogelijk maken om taal/muziek-combinaties efficiënt te verspreiden in de opleiding en in het basisonderwijs.

Een andere rode draad die de praktijk laat zien is dat het altijd nog beter kan. Ook waar een goede praktijk zichtbaar is, zijn er nog altijd kansen om de aanpak te versterken, bijvoorbeeld op het gebied van doelen, evaluatie, borging, of professionalisering. In dit opzicht verschilt het werken met muziek/taalcombinaties niet van andere disciplines in het onderwijs.

Colofon

Titel	Combinaties Muziek en Taal
Auteurs	Kees Broekhof en Karin Hoogeveen
Opdrachtgevers	Vera Meewis (LKCA), Chantal de Bonth (LKCA), Folker de Vriend (Nederlandse Taalunie), Mieke Smits (Nederlandse Taalunie)
Datum	28-4-2020

